„ТАБОР“

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

10

„Від нині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою Українського Народу“.

IV Універсал.

22.І. 18 р. — 22.І. 29 р.

ЗМІСТ.

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 10

Січень — березень
1929 року

Редагує колеґія.

Відповідальний Редактор В. Кущ,
Ґенер. Штабу Ґенер.-Хорунжий.

Друкарня Видавництва „Чорномор“, Каліш.

РОЗДІЛ І.

В РІЧНИЦЮ ОДИНАДЦЯТУ.

22.I. 1918 — 22.I. 1929.

В історії людства, певно, було мало документів, що мали такі наслідки і справили таке велике враження на заінтересовані сторони, як Четвертий Універсал Української Центральної Ради. Захоплення, радість, марево гарячих надій, свідомість власної гідности й гордости з одного боку і розпалена злоба, ненависть, бажання помсти й повороту назад — з боку другого.

В пориві радости й захвату ставали до роботи, здавалося, вже у своїй хаті ті, яким після всіх законів божеських і людських належало право господаря на Україні — сини народу українського.

В тупій злобі, в ненависти до свого „брата“, в жадобі помсти і завзяттю рабовластителя, якому утікає з припони його найліпший, покірний і роботящий раб, — гострив ніж москаль, щоби той ніж пхнути в серце непокірному слузі своєму — тому рабові, що прийшов тепер до свідомости своєї людської гідности та з якого віками ссав піт, кров і споживав найліпшу його поживу духову його хазяїн-пасужит.

Четвертий Універсал залунав як голос дзвону на сполох: одні на ті чарівні заклики кинулися в бій за найсвятіші ідеали, які коли виплекало людство

— за честь і славу Батьківщини!

Другі спішили рятувати те майно, що, награбувавши його віками, грабіжник уважав за свою природню й законну власність, яку не хотів випустити зі своїх цупких пазурів розбишаки.

І сталося те, що мало статися: обидві сторони вступили в кріваву боротьбу — не на життя, а на смерть.

Нападений у себе дома нарід український виявив чуда геройства й самопосвяти. А північний напасник показав нечувані в історії і в гидоті їх прояви лютости, жорстокости й жадоби крови. Забуті від сотні літ запалали на Вкраїні вогнища, на яких москаль палив живцем непокірних йому українців. По московських катівнях знову затріщали кости й розірвані жили мучеників за волю України. І знову посіяно кістками і кровю полито святу землю Українську! І знову, як в давнину, туга вродила на тих розлогих ланах!

Ми програли війну. Знову повновласним господарем у нашій хаті розташувався москаль і, зализуючи рани свої, все міцніше стягає тяжкий ланцюг на наших руках і ногах. Ссе, пє кров народу нашого й чекає — не дочекається тої хвилі, коли знов, як колись, у радости безмежній і в свідомости своєї сили й остаточної перемоги, проголосить над виснаженим тілом і скаліченою душею нашою:

„не било, нєт і бить не может!“

Та не вмирає душа наша! З нашої історії вже ніхто не викреслить 22 січня 1918 року, як не можна з неї викреслити й 27 червня 1709 року. І тепер, як тоді, хоч не пощастило нам, але-ж не віддали ми бойових прапорів своїх у руки переможця! Як бл. памяти гетьмани: Іван Мазепа та Пилип Орлик, віднесли ми їх на чужину, та не заплямили їх зрадою! І чекаємо слушного часу, щоби принести їх назад додому, на святу Україну!

І нехай ґенерал-лєйтенанти з малоросів ціною зради Четвертого Універсалу виторговують собі булаву наказного гетьмана малоросійського чи ґенерал-губернаторське крісло в Києві! Нехай політичні сліпці й спекулянти з хахлів торгуються за майбутні свої „права і преімущества“ у „сполучених державах сходу Європи“! Нехай зрадники й ренеґати, змінивши „вєхі“, їдуть у червону Москву цілувати насичену нашою кровю пантофлю переможця — наші святі прапори спочивають хоть і за дротами та чисті, вкриті славою і кровю їх оборонців!

І в сю одинадцяту річницю, тут на далекій чужині, над могилами бойових товаришів і братів наших, що на еміґрації

від ран та хороб полягли, але не зрадили України, ми ще раз і урочисто присягаємо:

„Тобі, Україно, віддамо решту сил наших і наше життя!

Тобі, Народе Український, присвятимо ми останні наші сили!“

Бо віримо, що прийде ще день і близький він, коли то знову, як 22 січня 1918 р., Ти скажеш своє вже останнє слово, і що тоді раз і на все справдиться святе пророцтво: Ти

„Покотиш Чорним Морем гомін волі,
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі“!...

С. ЛЕВЧЕНКО.

Мане... такел... фарес...

Вандали білі і червоні!
(„Іліч — наш Бог", чи „з нами Бог"...)
Над білим, над червоним троном —
Не зійде сонце перемог!...

Вже від Романових свавільних
І пил розвіяв буревій,
А паралітик божевільний
Ще й за життя зійшов на гній...

Які з „цар-колокола" — луни!...
Кого „цар-пушка" наляка!...
Й на пишнім цвинтарі комуни
Беззубо скириться „чека"...

. . . .

Так, знаю... упадуть червоні...
Вороння біле налетить!...
На зустріч орд—Ми—леґіони!
Між нами й їми—чорний Стикс!

Між нами—вікові прокльони!
Вкраїна—фенікс, а не сфінкс!
І вільність гордих міліонів
Її лише idée fixe!...

О, вже рабом Вона не стане!
Їй „море русскоє"—злий міт...
Вона йде з прапором Богдана...
На сотні літ!... На сотні літ!...

Його ніс славний Дорошенко!...
Його Мазепа поновив!...
Йому поет Тарас Шевченко
Життя офірно присвятив!...

Вандали білі і червоні,
Назустріч—леґіони Вам!
Вас під собою похоронить
Козацький вал—девятий вал!..

. . . .

Пролється кров іще даремна...
Та видно вже фінал увесь...
Вандали!... Вам рука таємна —
Креслить: mane... takel... fares...

Шлях у будучину.

Плекаймо завзяття міцне, крижане,
Незломностю духа зміцняймо,
Лиш праця уперта наш сум прожене,
Працюймо-ж і праці бажаймо.

Гартуймо серця і зміцняймо ряди
Бажанням славетнього чину;
Єдиним шляхом через кров і труди
Оспівана воля прилине.

Нікчемне нидіння, багно позіхань —
Страшніше від самої смерти;
Найкращі бажання, вогонь поривань
Багно таке може пожерти.

Хто стяг батьківщини підняв і стоїть
З мечем у руках на сторожі,
Той мусить боротись, щоб гордо зустріть
День волі ясний і погожий.

Геть сумнів, непевність і підлі вагання
І вірьмо лише в перемогу,
Зустріньмо з піснями свободи світання
В степах України розлогих.

На передодні.

Наша зоря вже йде, уже всходить.
Ми закуті у сталь у бій підем.
Все зітрем, що нам тільки зашкодить,
На вогні спопеліємо й кровю заллєм.

Бо ми хочемо бути, ми нація є,
А держава то воління наше святе.
І не музика буде клярнетів бреніть,
Як ми будемо північ на півдні валить.

Буде грім і вогонь, буде помста і гнів,
Буде патос героїв, екстаза борців.
Буде Пан, а не раб, буде лицар козак,
А рости буде новий державний юнак.

Інж. В. ПРОХОДА,
Підполковник.

Завдання вояків армії УНР на еміграції.

Перш ніж говорити про завдання вояків армії УНР на еміґрації, ми мусимо знати, що таке український козак та старшина.

У росіян на це була надзвичайно примітивна відповідь: „Солдат єсть слуга государя, защітнік престола і отечества“. Отже, там вояк був не оборонець правди й чести своєї нації, але слуга царя, для якого існували „вєра і отечество“. Московська церква весь час і на кожному кроці безупинно вбивала в голови про „благочестівєйшого, самодержавнєйшого государя“. Анафема і всі прокляття пекла спадали на голову того, хто осмілювався подумати про погрішимість царя. А „отечество“ зрештою уявляло з себе рабів того бога, що поставив своїм заступником царя на землі. На той випадок, коли бог був безсилий, було створено військо, що без жадного вагання мусило вмирати „за вєру, царя і отечество“. Який лоґичний звязок був між цим усім, ніхто не міг відповісти й, навіть, не смів думати.

А що уявляли з себе старшини, що після попів гіпнотизували всю величезну масу притягнених до війська рабів великого царя-батюшки? І тут теж поганство. Для старшини російської армії в більшости існували не честь нації, чи честь війська, в якому він служив, але честь „мундіра“.*) Мундир, погони, кількість зірок на них, кокарда, медалі на грудях, титули мали найвищу цінність. А по-за цим—той же слуга царя, з цілком механичними обовязками виховувати

*) Правда, в кращих російських полках високо ставилась честь полку. Старшини там були міцно спаяні традиціями полку й творили сильну духом полкову родину, але як тільки уклад полку руйнувався, вони ставали безсилими й деморалізувались. Це особливо яскраво виявилось за часів революції 1917 року, коли вся еліта російського війська попала під владу малих і великих криленків. В. П.

слуг низчої катеґорії, або творити матеріял на „гарматне мясо“.

Словом, творилась сліпа збройна сила. Через це у громадянства склалась уява, що вояк не може лоґічно думати, що він, навіть, не сміє думати про речі, які не передбачені військовими статутами. Все це лише свідчило про надзвичайно низький культурний рівень провідництва „єдіной неделімой“.

На жаль, ця думка частинно перейшла в спадщину й до українського громадянства. Чи є правдивий цей погляд? Чи може він бути пристосованим до українського національного війська, що свідомо, не з наказу „царя-батюшки“, але з волі нації, в особі кращих її синів стало на шлях збройної боротьби за незалежність своєї Батьківщини?

Цей погляд не тільки неправдивий, але надзвичайно шкідливий. Тому ми мусимо зробити спробу дати найбільш правдиву відповідь на запитання, що таке козак та старшина. На нашу думку, козак є оборонець правди й чести своєї нації та борець за свободу своєї Батьківщини. Між цим означенням слова „козак“ та означенням слова „солдат“ мусить бути така-ж ріжниця, як між: „Душу й тіло ми положим за свою свободу...“ й „Сільний державний царствуй на славу нам, царствуй на страх врагам, царь православний...“

Національна свідомість, розуміння потреби боротьби за свою Батьківщину, велика моральна сила — душу й тіло покласти за свою свободу мусять бути ознакою нашого вояка. Вояк не може боротись ані за соціялистів, ані за монархистів, ані за комунистів. Для нього не існують ані персональні, ані окреслено-ґрупові інтереси. Вояк віддає своє життя за вищі ідеали всієї своєї нації. Не може вояк боротись за соціяльні інтереси окремих ґруп. Вояк мусить бути партійно аполітичний, але свідомий національно-політично. Національну політику переводить Уряд Держави, що є виразником волі цілої нації, а тому вояк лише з наказу начальників, яких призначає законний Уряд, може переводити збройну боротьбу — відбирати життя иншим

і віддавати своє. В противному разі він буде не вояком реґулярної армії, лише розбишакою.

І тільки в окремих тимчасових випадках між мирним населенням можуть повстати окремі збройні відділи для боротьби з антинаціональною, або антинародньою владою, але вони зараз же мусять навязати звязок з законним Урядом своєї Батьківщини й підлягати всім його наказам. Коли-ж цього не настане, як це було, наприклад, з відомим анархистом Махном, то такі повстанці теж мусять бути названі розбишаками, що зменшують збройну силу своєї нації й шкодять загально національним інтересам.

Старшина є той же козак в його національно-політичних завданнях. Старшина це всебічно військово-підготовлений, освічений, старший, досвідчений, хоробрий вояк, що є керовником та вихователем підлеглих йому козаків. Ознакою старшинського звання є ранга і функції, які воякові надає законний Уряд. Молодший старшина несе в порівнанні з козаком подвійну, а старший ще значно більшу відповідальність перед Урядом своєї нації за поступовання своїх підлеглих.

Для старшини честь нації та шляхетність війська, якому він віддає все своє життя, мусять бути понад усе. Старшини мусять виховати такі кадри війська, які були-б на сторожі правди та боролись з усіма низькими звірячими інстинктами людей, що в боротьбі за свої матеріяльні інтереси часто забувають про вищі цілі своєї нації. Шляхетність вдачі, розум та хоробрість мусять бути ознакою старшини, а не тільки мундир, який він носить.

Ідеали Запорізького війська вільної козацької держави, а власне: прагнення до правди й чести, суворе дотримання лицарських традицій та козацьких звичаїв, погорджування улесливістю та багатством, пошана до досвідчених та хоробрих, безумовний послух начальникам, сувора дисціпліна мусять бути ідеалами й нашого сучасного війська.

Починаючи з XIV століття наша нація, оточена ворогами з усіх боків, почала творити власну демократичну вільну державу на цілком військово-козацьких основах.

Традиція збройного захисту своїх прав протягом більше

як 300 років увійшла в плоть та кров нашої нації. Цей дух козацтва прокинувся у нас і після трьохсотлітнього поневолення, коли багато кращих синів України спонтанно пішло в ряди Української армії й під прапором УНР, не дивлячись на найжахливіші умови збройної боротьби, бились з численними зовнішніми ворогами протягом 4 років. Зімовий похід армії УНР буде однією з славетніх та світлих сторінок нашої воєнної історії, а лицарі цього походу, що не здеморалізуються і не зрадять викришталізованим на тому тернистому шляху ідеалам, будуть почесними громадянами Самостійної України.

Як і в часи козаччини, так і тепер, в період останньої збройної боротьби, майже всі військові частини, починаючи від українізованих російських частин до витворення самостійних військових організацій, як наприклад: УСС в австрійській армії, Сіра дивізія, дві Сині дивізії на чужих теренах, Богданівський полк та багато, багато инших на теренах України повстали добровільно без жадного примусу. Лише надзвичайно активна аґітація проти збройної боротьби та внесення анархії з боку наших ворогів, брак національно-свідомих, досвідчених та дисциплінованих керовників привели до того, що дуже значна частина молодих сил нашого народу не прийняла активної участи у визвольній боротьбі. Дуже часто на чолі добровільно повставших військових орґанізацій, особливо характеру повстанського, ставали люди не знані, часто з анархистичними тенденціями, як наприклад: Махно, Григоріев, Зелений, Струк, Волох, Божко то-що, або людці з бажанням особистої наживи.

Відсутність належного розуміння традицій свойого війська, військової етики та дисципліни приводили до того, що на чолі тих або инших частин часом зявлялись нікому невідомі пройдисвіти, які ріжними демаґогичними вибриками розбивали збройні сили своєї нації. Але як скоро вони зявлялись, так же скоро й зникали.

Лише пізніше, в процесі безупинної збройної боротьби, після Зімового походу, не дивлячись на надзвичайно тяжкі обставини, удалось весь цей збройний рух увести в рямки реґулярних частин. Весь аморальний елємент відійшов або

перейшов на бік ворогів. Молода Українська армія витримала надзвичайно тяжкий іспит, якого не знає жадна воєнна історія.*) Але большевицька аґітація серед населення, переважаючі сили ворогів не дали можливости нашій армії розростись, притягнути в свої ряди масу сил свойого народу. Армія УНР, витримавши свій іспит, залишила широкі, политі козацькою кровю поля України і чекає того часу, поки не витримає національно-політичного іспиту весь Український Нарід. Переживає і переживе він ту анархію, яку пережила наша армія, виявлять цілком своє обличча й зникнуть всі наші політичні авантурники. І вже недалеко той час, коли світло правди засвітить, а вояки армії УНР стануть на варту.

Тому національно-політично свідоме старшинство та козацтво, розпорошене по цілому світу, не мусить забувати про свої завдання в майбутньому й стати на заклик Уряду УНР до зброї для заведення в своїй хаті своєї правди, сили й волі. Вони мусять плекати традиції свойого історичного війська, мусять також плекати все краще, що дала нам остання збройна боротьба, мусять не забути й використати той досвід та знання, з яких склали тяжкий іспит на степах України. Вони мусять зберегти військово-козацький дух, не здеморалізуватись і витримати ще один суворий іспит з національно-політичної витревалости.

Збройна боротьба з нашими ворогами не скінчилась.

Що-ж мусить бути положено в основу при творенні майбутніх реґулярних частин?

Перш за все — військова етика, традиції та дисціпліна. Осягаються вони військовим вихованням, в якому психіка цівільної особи перетворюється в психіку вояка — людини з сильною волею, з високим моральним обовязком бути оборонцем правди й чести.

Що-ж таке військова етика?

Етика слово ґрецьке. Аристотель назвав словом „етікос“ ті чесноти, що походять з душі й характеру людини. Етика дає нам моральні накази та закони, що виростають

*) Боротьба Турції за своє визволення велася в більш-менш подібних умовах. Ред.

і розвиваються з умов співжиття людей, в родині, громаді, нації, державі й що мають характер внутрішнього примусу.

Військова етика дає нам моральні накази, що є категоричні й обовязкові для всіх вояків. Вояк, що їх не виконує, є деморалізованим. Ці моральні накази мусять бути авторитетними. Авторитет начальника та старшого для вояка безумовні. Начальник та старший своїм поступованням мусить давати приклад своїм підлеглим та молодшим від себе. Тому відповідальність начальника або старшого в порушенні законів етики, в порівнанні з молодшим вояком, надзвичайно велика.

Це є спільні основи етики для армій всього світу. По-за цим кожна армія, кожне військо, в залежности від національної вдачі та державного устрою (монархистичний, комунистичний то-що) мають свої етично-моральні імперативи, що часто бувають спільними для більшости армій культурних народів, як, наприклад, не убивати безбройного, не грабувати мирного населення, шанувати звичаї мирного населення чужої країни, на території якої військо в час війни може перебувати, то-що.

Але більшість моральних основ етики, наприклад, б. царської або цісарської армій треба відкинути, як етику слуг государя та защитників його престолу й дати на їх місце те, що дало нам наше історичне козацтво та наша молода національна армія.

Етично-моральні закони часто бувають нерозривно звязані зі звичаями та традиціями війська. Основою традицій є та-ж етика та мораль, а тому перевести між ними різку по суті межу не можливо. Наше військо Запоріжське не мало на означення шляхетних прагнень слова етика, там близько до нього підходило слово звичай. При чому розуміння звичаю та традиції були майже однакові. Але формально ми можем де-які моральні накази та закони, що є основами традицій, віднести до етики.

Такими основами є:

1. Правда й честь нації понад усе.
2. Ні зиск, ні слава.
3. Слово вояка — святе.

4. Брехнею світ пройдеш,—назад не вернешся.
5. Будь вільним, а не рабом.
6. Будь хоробрим, а не жорстоким.
7. Борись до останнього.
8. Будь сильним і допомагай слабішому.
9. Всі за одного й один за всіх.
10. Одиниця ніщо,—ціле все.
11. Шануй других, щоб шанували тебе.
12. Кожному по його здібностях, а кожній здібности по її ділах.

Традиції війська бувають писані й неписані. Писані традиції ми пізнаєм з військової історії. Неписані традиції це ті звичаї, що передаються з покоління в покоління й набрали сили неписаних законів. У нас вони оспівані в козацьких думах та історичних піснях. Наш національний гімн сконденсував в собі всі козацькі звичаї та традиції. Запоріжці надзвичайно суворо карали за порушення козацьких звичаїв. Писані традиції констатують факти та дії в минулому та дають напрямок для чинности й поведінки в майбутньому.

В багатьох частинах нашої молодої армії вже установились свої національно-військові традиції. Вони такі:

1. Пошана до активности не на словах, але на ділі. Активність на полі бою, погорджування небезпеками, готовність в кожну хвилину життя своє віддати для загальної справи цінились найвище.

2. Те, що освячене кровю війська, є святе.

3. Говорення правди, хоч часом і гіркої, у вічі не тільки молодшому чи рівному собі, але й старшому.

4. Погорджування улесливістю та ріжними інтриґами.

5. Погорджування шкурництвом та карєризмом та поборення отаманії.

6. Боротьба з образами та зневагами чи то словом чи дією, як з пережитком некультурности.

7. Чемне й відповідне поводження старшин з козаками, але без панібратства.

8. Національний шовінізм у відношенні до своїх і толеранція до національного почуття меншостей.

9. Належна пошана до цівільного населення та готовність йому допомогти.

10. Дотримання військово-громадської дисціпліни та товариської солідарности.

11. Прийняття до полку нового старшини мало робитись лише за згодою товариства старшин.

12. Скромність як в одязі, так і в поводженні.

Оце ті основи неписаних традицій, що мусять бути прийняті і для майбутніх реґулярних частин нашого війська. Ці традиції разом з військовою етикою мусять виявляти дух армії та ті духовні прагнення до правди й чести, за які приноситься в жертву не матеріяльний добробут, але найцінніший дар природи — життя.

Далі йде перехід до волево-розумової чинности. Надзвичайна ріжноманітність проявів людської думки, що виникають з особистих почувань, неуміння підпорядкувати свій погляд поглядові загалу змушують для уникнення анархії введення суворої дисціпліни. Одиниця ніщо, а ціле все, тому ця одиниця, яким би вона не вважала себе ґенієм, мусить підлягати волі більшости. Для війська цією більшістю є ціла нація, а виразником її волі Уряд. Уряд призначає військових начальників, що й стоять у своїй діяльности на сторожі інтересів всієї Держави. Отже всякий наказ начальника без жадних міркувань та критики мусить бути виконаний. Лише явно злочинні накази, чи накази, явно направлені проти законного Уряду, не виконуються, але про них негайно доповідається в порядку підлеглости старшому начальникові.

В своїй основі військова дисціпліна має два моменти: внутрішній та зовнішній. Внутрішній момент базуєтьсь на військовій етиці та традиціях. Це є той військовий дух, без якого вояк ніщо. А всі норми зовнішнього моменту дисціпліни відповідно трактуються в військових законах та статутах, а тому про них ріжної думки не може бути.

Військовий дух та дисціпліна є тими напрямними, в межах яких переводиться військове виховання. Завданням військового виховання є створення одностайної могутньої сили, що не піддавалась би жадним побічним впливам чи то

окремих осіб, чи соціяльно-політичних, чи тим більше національно-ворожих ґруп. Жадна діяльність Уряду, доки він не зрадив своїй нації, як це було з урядом б. гетьмана Скоропадського, не підлягає критиці військових.

Виплекання активности й направлення її по належному шляху є головним завданням військового виховання. Виховання національно-політично-свідомих, енерґійних бойців, піднесення їх моральних якостей як можна на вищий ступінь та самоповаги до себе, як одиниць цілого війська й оборонців правди та чести, мусять бути поставлені на перше місце.

Військове виховання нерозривно звязане з фізичним вихованням. Тут плекання в здоровому тілі здорового духу є засадничим правилом. Фізична витревалість підтримує духовну витревалість. З повсякденних спостережень ми бачимо, що слабі фізично особи найбільш деморалізовані. Це особи, що весь час чутко прислухаються до болів свойого слабого орґанізму, по-за якими для них нічого не існує. Це люди, що здібні лише нарікати, жебрати, вимагати до себе співчуття жалю то що, а не для творчої праці.

Вояк мусить бути фізично сильний та бадьорий. Він мусить бути загартований. Ні голод, ні холод не можуть зломлювати його та зупиняти від постійного руху вперед. Вояк не мусить піддаватись настроям, а мусить бути надзвичайно розважливим та спокійним. Вояк мусить знати своє місце, яке йому приділено у війську й ніколи не виявляти ініціятиви в тому, що виходить по-за межі покладених на нього обовязків. Свою чинність вояк мусить виявляти в діях. Тому треба завше поборювати довге й запутане висловлення думок у вояка. Як відповіді так і доповіді мусять бути короткі, точні й ясні та висловлюватись у відповідній формі.

Упертість в досягненні поставленої мети мусить бути позитивною рисою вояка. Вояк мусить іти по указаному шляху й ніколи з нього не збочувати. Прямолінійність є ознакою військовости. Двоїтись вояк не може. Для вояка може бути лише два табори: свої й чужі — вороги. Спільного казанка з ворогом чи якогось приятелювання з ним у вояка не може бути. Вояк мусить бути твердий, а не

сантиментальний, суровий, але й не жорстокий, бо він стоїть на сторожі справедливости й закона.

Тільки вихований в такому дусі вояк буде вояком, а не казна-чим.

Всі перечислені ознаки вояка, його етика, традиції, дисціплінованість та виховання надають його психіці своєрідний відтінок. Людина, що пройшла сувору військову школу, набуває військовий характер психології — цілком відмінний від характеру цівільної людини. Для вояка не може бути неясностей. Вояк є людина чину. Він діє зі зброєю. А діяти зі зброєю можна лише тоді, коли ясно зазначено, що треба зробити. Через це підхід у вояка до справи буває без ріжних хитро-розумових та глибоко-філософських міркувань. Вояк або виконує накази, або коли виявляє власну ініціятиву, то діє лише тоді, коли свято переконаний в непомильности свого чину. При цьому його не мусять зупиняти ані рішучий збройний опір, ані крики розпачу. Розпочате діло вояк мусить довести до кінця ціною свого власного життя.

Отже, психологія вояка є психологія людини з сильною волею, що в осягненні поставленої мети не знає перешкод. Вояк мусить побороти перешкоди або вмерти. Для вояка є чужим почуття стадности. Вояк мусить вести за собою слабших, а не підпадати їх волі.

Який же духовний звязок сучасної Української армії з історичним козацтвом, традиції якого мусять бути покладені в основу виховання?

Вже саме означення, що таке козак та старшина, військова етика та традиції дають ясну відповідь, що Українське військо, подібно історичному козацтву, є оборонцем свободи та вільного розвитку всіх творчих сил своєї нації. Наше військо не може стати на оборону інтересів окремих верств суспільства, чи то монархистичних або псевдосоціялистичних. Те військо, що хоче бути на сторожі правди й чести, мусить підтримувати той державний лад, при якому можливий цілковитий вияв суверенної волі всієї нації. Ані царат, ані жадна диктатура не рахуються з виявом цієї волі. Вони приводять до рабства. Як при цараті так і при диктатурі, що

підпримуються багнетами, є лише насильне панування меншости над більшістю. При чому ця більшість перебуває в становищі рабів, позбавлених вільного розвитку. Не було це ідеалом для історичного козацтва, не може бути й для нашого сучасного війська.

Вояк, що для вищих цілей во імя справедливости позбавляє життя инших і сам віддає за це своє життя, не може бути наймитом ані чужих нам сил (варягів), ані якоїсь окремої верстви суспільности. Військо з таких вояків буде не народнім військом з глибокими моральними й ідейними основами, але якимись орґанізованими загонами наймитів, що за добру платню й рідного тата й маму повісять.

Отже ідеалом нашого війська мусить бути самостійна Українська Народня Республіка, яка забезпечувала б в однаковій мірі права всього населення України, а її Уряд не присвоював би собі: „самодержавну владу та не узаконював самовластієм таке право: так хочу, так повеліваю", як про це говориться в конституції Запоріжців при обранні на гетьмана Пилипа Орлика. Прообраз цієї Народньої Республіки дало нам Запоріжжа й ми тепер не можем робити кроку назад чи то до монархизму, чи до ультра-соціялизму.

Військо оберігає збройною силою скарби своєї нації. Мусить воно зберігати й державні традиції свойого народу, за які пролиті моря козацької крови. 4-ий Універсал Української Центральної Ради відновив 22-го січня 1918 р. цю вікову державну традицію в формі Самостійної Незалежної Української Народньої Республіки, виявивши суверенну волю всього Українського Народу після 300-літнього поневолення. Багато було пролито крови й під прапорами УНР. Армія УНР не хиталась на свойому тернистому шляху до Самостійности своєї Батьківщини. Не йшла вона на службу ані до московських монархистів, ані до московських комунистів, ані до инших наших ворогів не піде. Не підуть вояки й за тими, що вже блукали по манівцях.

Наші вороги вилили багато помий на Запоріжжа, навіть, і наші псевдо-патріоти називають Запоріжців розбишаками, а московські царі найлютішими засобами при допомозі наших же таки Ґалаганів, Гладких та Брюховецьких знищили

Січ Запоріжську. Бачимо ми, що й зараз не менше кидається всякого бруду на Уряд УНР як з боку Москви, так і наших же Брюховецьких та невідомо звідки повсталих людців.

Державна традиція УНР освячена кровю нашого Великого Національного Вождя Симона Петлюри та кращих синів нашого Народу й не затемнять її ніякі сили.

Так в загальних рисах можна схарактеризувати як окремих вояків, так і ціле наше національне військо та їх завдання при нормальних обставинах, коли вояки зібрані в певні військові одиниці та озброєні.

А якими ж мусять бути наші вояки, коли вони перебувають в стані цівільних в резерві?

На це нам могла б дати відповідь та ж історія козаччини. Перш за все не забувати тієї військової штуки, якої научився; шанувати те військо, до якого належав, шанувати й не забувати традиції свойого війська. Обставини цівільного самостійного життя, боротьба за існування змушують такого вояка в резерві відстоювати свої інтереси з примінненням методів та тактики тих суспільних ґруп, до яких він буде належати та прийняти їх соціяльно-політичну ідеолоґію для орґанізованого творення суспільних норм життя. Він зможе вповні користати з тих громадських прав, яких вояк дійсної служби позбавлений.

Але як за часів козаччини, так і тепер, на випадок небезпеки від зовнішніх ворогів, такий вояк мусить негайно ж залишити всі справи свойого звичайного життя та свою родину, забути про ту суспільну ґрупу, до якої він належав, і стати в ряди війська для збройної боротьби. Він мусить з того часу, як одяг військову уніформу, цілком забути свої приватні соціяльно-політичні погляди, відновити в своїй памяти все те, чого його научили в війську й цілком перейнятись духом війська, для якого нація — по-над класи, держава — по-над партії.

А що ж уявляє з себе вояк на еміґрації? Чи можна прирівнювати його до вояка в резерві? Формально вояки знаходяться в безтерміновій відпустці. А що ж по суті уявляє з себе вояк на еміґрації? Чи може він вважати свої

завдання збройної боротьби закінченими? Чи може спокійно займатись влаштуванням свойого особистого добробуту та відстоювати інтереси тих суспільних ґруп, серед яких він живе? Чи може він натуралізуватись? Чи може він, нарешті, творити якісь нові державні ідеали?

Збройна боротьба з окупантами України не закінчена. На майбутнє потрібна війна з усякою навалою, що тримається лише на багнетах. Той, хто вважає, що завдання збройної боротьби закінчено, перестає бути вояком, перестає бути оборонцем своєї нації. Вояк, що не вірить у свою власну силу, не є вояк. Вояк, який вважає, що його минула збройна боротьба під прапором УНР була помилковою, не був вояком в дійсному розумінню цього слова, але був несвідомим бунтарем. Відбирати життя у инших не можна помилково, але або во імя правди, або зі злої волі. В першому випадку це роблять оборонці правди, а в останньому — розбишаки. Закон збройної боротьби є суворо логичний. Напрямок військової логичности визначають вікові традиції, а не сучасні настрої біржі ріжних авантурників.

Отже, вояк армії УНР на еміґрації є вояком не резерву й не цівільним, але вояком в безтерміновій відпустці. Він мусить бути в стані повсякчасної поготівлі до послуґ Уряду УНР. Иншого уряду армія не мала й не має. Ті, що думають творити на еміґрації якісь нові уряди, а тим більше по якихсь ґрупових принціпах, для вояка армії УНР є вороги.

Еміґрант є безправний. Ні про які влаштування особистого добробуту не може бути й мови. Він може лише думати про тимчасовий шматок хліба, аби не помер на чужині. В цьому відношенню всі еміґранти для тих країн, де вони перебувають, рівні.

Про натуралізацію нема що й говорити. Той, хто натуралізувався, перестає бути громадянином своєї Батьківщини й поставив хрест на визвольних змаганнях своєї нації. Він переходить в стан громадян тієї держави, яка до України може бути або прихильною, або ворожою. Вояк Української армії, поки він не перейшов у свій первісний стан, цього зробити не може.

Які ж завдання вояків на еміґрації?

При нормальних умовах життя й чинности армії, як уже зазначалось, є два головних моменти дисціпліни: внутрішній, основою якого є етика та традиції, і зовнішній, що підтримується примусом та карністю. В умовах еміґрантського життя зовнішній момент дисціпліни цілковито відпадає. Примусу й юридичної карности не може бути жадних. Тут вояк може або добровільно продовжувати іти по тому шляху, по якому йшов, і вважати надалі себе вояком, до чого його зобовязує внутрішня військово-моральна дисціпліна, або перейти в катеґорію цівільних і продовжувати боротьбу під прапором УНР в ролі національно-культурного, або національно-соціяльного борця, до чого зобовязує національно-громадська дисціпліна та етика, або й зовсім відкинути всяку дисціпліну й етику своєї попередньої чинности, визнати їх помилковими й стати на шлях політичного штундизму в шуканні нової правди, або авантурництва й зради тим ідеалам, за які до того часу боровся.

Отже з вояків армії УНР може повстати на еміґрації й повстало три ґрупі:

1. Ті, що продовжують вважати себе вояками й зберігають традиції збройної визвольної боротьби.

2. Ті, що перейшли в стан цівільних і в цьому стані підтримують та боряться за попередні ідеали.

3. Ті, що відкидають зовсім ті провідні шляхи, які визначила збройна боротьба армії УНР й займають ворожу позицію до її Уряду.

Ці три ґрупі викришталізовуються на фоні загальної аморфної маси обивателів еміґрації, що по-за своїми дрібними турботами для свого шлунка ні про що не думають, цікавляться лише інтересами своїх Кобеляк, всього, що по-за Кобеляками бояться, всіх слухають і всім можуть коритись. Основою їх філософського погляду є: моя хата з краю; я людина маленька; Купріян каже, якось то буде. Вони не вірять у свою власну силу. Сподіваються якогось спасіння від инших. Коли для їхнього шлунка хтось щось доброго зробить, незалежно від того, хто це буде, вони його будуть хвалити й відважаться піти з ним навіть на барикади, а коли ні—будуть лаяти та нарікати. Ця маса в загальному інерт-

на, пасивна до виявлення свойого національно-державного „я“, здібна або до дуже пильної служби чужим, або до жебрацтва. На наше щастя, категорія жебраків, иноді надто активних, дуже незначна.

Що ж зробили ті, що вважають себе вояками армії УНР і чим вони відріжняються від загально-еміґрантської аморфної маси? Вийшовши в безтермінову відпустку зі своїх реґулярних частин та зайнявшись цілком цівільною діяльністю, заробляючи собі шматок хліба щоденного, або набуваючи собі за допомогою братніх народів знання та фахи як для національно-культурної боротьби, так і для заробітку того ж шматка хліба, вони для взаємної моральної підтримки та виявлення свойого національно державного „я“ викришталізувались серед загальної аморфної маси еміґрації в окремі військові товариства, громади та союзи вояків армії УНР. Кришталізація відбувається по певних, надзвичайно точних законах спорідненостн елєментів та симетрії. Елєменти, що йдут на будову криштала, мусять мати надзвичайно точний хемичний склад. Коли нема споріднених елєментів, кришталізація не відбудеться. Але коли й є споріднені елєменти, а нема відповідних умов для їх викришталізування і нема сили, що їх звязала б, кришталізація теж не настане. Крім того кришталь характеризується своєю формою, яку визначають осередок, осі та площини симетрії. Коли нема цієї форми, нема й криштала. Є аморфна маса, якій ціна не велика.

Отже, для витворення кришталичного тіла потрібні: 1) споріднені елєменти, 2) сила, що їх звязує та 3) симетрія їх будови. Це є основи творення кришталів. Але основна вимога до криштала — його чистота. Кришталь мусить бути чистої барви. Випадково попавше або приставше до криштала побічне тіло є вадою криштала. Треба його тоді очистити. Нехай цей кришталь буде меншої величини, але чистої барви, бо каламутність є ознакою аморфности.

Що ж є основами творення наших кришталів — орґанізацій вояків армії УНР? Перша вимога до елєментів. Вони мусять мати точний хемичний склад та бути між собою спорідненими. Хемичним складом для вояка є його

військово-козацький дух, національно-політична витреваліcть та моральність.

Людина, що була вояком, але позбавилась всього військового й не хоче знову його набути, не є вояком. Вона на будову військового кришталу не надається. Людина аморальна або деморалізована, людина, що задоволення своїх матеріяльних потреб ставить по-над усе, теж на будову нашого кришталу не годиться. Ідеалом вояка є оборона правди й чести своєї нації, а не нажива. Людина надзвичайно амбітна, з дуже розвиненим почуттям індивідуализму, що не може триматись на належному їй в кришталі місці, також на будову кришталу не надається, бо він є ціле, а одиниця, що не може знайти при будові кришталу належного місця, випадає зовсім при його кришталізації, як побічне тіло.

Друга вимога до сили, що звязує окремі елементи. Цією силою є наша національно-політична ідеологія. Вона ясно окреслюється статутами добровільно повсталих орґанізацій вояків армії УНР. Формуліровка її ріжна, але суть одна й та ж, а власне: орґанізації мають на меті стисліше обєднання вояків, що не зійшли з наміченого збройною боротьбою шляху і продовжують стояти на засаді збереження та дальнішого плекання тяглости української військової традиції, відновленої боротьбою армії та закріпленої з волі нації актами державности в формі УНР.

Маючи загальну національно політичну ідеологію, орґанізації внутрі себе аполітичні. Члени їх підлягають внутрішній дисціпліні, основаній на військовій етиці та традиціях і не можуть виявляти в своїх орґанізаціях яких би то не було симпатій чи антипатій до соціяльно-політичних ідеолоґій. Але відношення до ріжних соціяльно-політичних ґруп ясно означається поступованням цих ґруп. Ті ґрупи, що дозволяють собі, чи мають завдання разом з ворогами Самостійної України розбити Державний Центр, для вояка Української армії є такі ж вороги, як і окупанти нашої Батьківщини. Ті ж соціяльно-політичні ґрупи, що продовжують стояти на засаді збереження та дальнішого плекання тяглости української вікової державної традиції, відновленої бо-

ротьбою армії та закріпленої з волі нації актами державности в формі УНР, є для всіх вояків армії УНР політичними борцями за самостійність України. Ці ґрупи для вояків армії УНР є політичними осередками національної думки в ширшому розумінню. Імперативом цієї думки є УНР з державною традицією, освяченою кровю кращих синів нашої нації— національного війська.

Це є основи тієї сили, що зєднує вояків в одно ціле та збільшує їх національно-політичну витревалість.

Третя вимога необхідна для творення кришталу,— це елементи симетрії його будови. Їх є три: осередок, осі та площини симетрії. Осередком нашого військового кришталу є військова етика, що залишається незмінною як для вояка в уніформі, так і для вояка в цівільному одязі.

Осями симетрії є традиції нашого війська, що перейшли до нас у спадщину від наших дідів та батьків і мають бути передані нашим дітям—майбутнім воякам національної армії. Про них уже говорилось, а тому тут на них ми зупинятись не будем. Нарешті, площинами симетрії є наші методи та тактика поступовання. Для вояків на еміґрації вони мають заміняти військову тактику та стратеґію збройної боротьби.

В свойому поступованні вояк ніколи не мусить забувати про вищу загальну мету національно-політичних завдань і не розмінюватись на дрібниці буденного життя, або робити з них якусь надзвичайно велику принціпову справу.

Свою особисту волю вояк мусить підпорядкувати волі більшости. Жадних опозицій чи тим більше опозиційних ґруп в житті військових орґанізацій не може бути. Вояк мусить завше відкрито висловлювати свій погляд на справу чи то цілому товариству, чи голові орґанізації, чи керуючим орґанам її, але також підлягати їх волі без жадних застережень так, як вимагають того засади внутрішньої військової дисціпліни. Коли вояк боїться сам особисто висловити свій погляд, а починає аґітувати для цього когось иншого, або збирати на це якусь ґрупу, то це буде не вояк, але або страхополох, або интриґан. Почуття авторитету до постанов товариства, управи та пропозицій голови мусить бути дуже сильно розвиненим.

Це загальна катеґорична основа тактики й методів поступовання. Далі вони деталізуються у відношеннях та взаємовідношеннях до инших ґруп і осіб.

Яке ж наше відношення може бути до тих бувших вояків, що зійшли зі шляху, указаного збройною боротьбою армії УНР?

Закон військової лоґики надзвичайно суворий. Лоґичність поступовання фіксує традиція. Традиції збройної боротьби освячені залізом та кровю. Вояк без військової етики та традицій свойого війська є або „гарматне мясо“, або наймит. Той наймит, що лише за гроші убиває людей, називається катом. Той, хто називає себе лише військовим професіоналом чи фахівцем, теж попадає в цю катеґорію. Професію забивати людей мають лише кати.

Що ж уявляють з себе бувші вояки, що визнали чи визнають помилковим, або, навіть, шкідливим той шлях, який пройшла в своїй збройній боротьбі армія УНР та відкидають її традиції? Що це було, чи гарматне мясо чи наймити? Катеґорія гарматного мяса мало цікава.

Нас цікавлять головним чином особи, що займали командні пости в нашій армії, як напр. ґенерал Тютюнник, ґенерал Липко та подібні їм, що здались на ласку нашого одвічного ворога. Хто вони були такі? Визнаючи перед совітськими місіями збройну боротьбу армії УНР за „бандітський“ рух, вони самі собі дали назву розбишак. Очевидно ми проти такої назви для них протестувати не будем, хоч вони заслуговують більш сильної назви — зрадників, бо пішли на поклін до совітських комисарів не як цівільні люди, а як ґенерали армії. Зрада — це найбільший злочин для вояка. За це він мусить умерти фізично й морально. Виправдання для неї не може бути жадного.

Яке ж наше відношення мусить бути до тих військових керовників, що з цілими частинами переходили до ворога, що зрадили не тільки своїй нації, перейшовши на бік московських монархистів армії ґенерала Деникіна, але зрадили й цим, перейшовши до московських комуністів совітської армії, зрадили й останнім? Чи це були керовники частин національної армії, чи купка отаманів, що пішли по шляху

ріжних авантур? Що вони зробили зі світлою традицією збройної боротьби армії УНР? За що вони боролись? За свободу всієї своєї нації чи спасали свою власну шкіру?

Закон суворої військової лоґики мусить сказати, що поступовання таких військових керовників було однією з найганебніших сторінок нашої військової історії. Коли історія найде якесь виправдання для Махнів, Григорієвих, Зелених то-що, то для таких керовників не може бути жадного.

Вожді війська мусять, як орли, високо літати й бачити на сотні років наперед той провідний шлях, по якому ведуть в збройній боротьбі своїх підлеглих, а не плазувати, як гади, між колючок, боячись поколоти свою власну шкіру та й ще вести за собою тисячі вояків, що мусять за ними йти. Відповідальність військового керовника надзвичайно сувора. Наколи він свідомо, чи, навіть, несвідомо помилився, він раз назавше перестає бути цим керовником і є відповідальним перед своїм урядом. В новітніх війнах всю відповідальність за збройну боротьбу перед нацією поносять уряди. Уряд є виразником волі нації, що його обрала, а національне військо виконує накази цього уряду.

Чи може правда, оборонцем якої є вояк, стала така мінлива, як хамелеон, що кожну годину міняє свою барву? Чи може у нас, синів великої української нації, нема здібности розуміти правду, чи може вона покрилась таким величезним намулом деморалізації та дрібного егоїзму, що по-за ним ми її ніколи не побачим, а ріжні авантурники, покриваючи її все новими й новими верствами намулу, кожної хвилини будуть доказувати нам, що чорне є біле й навпаки?

Є ще одна катеґорія бувших вояків нашої армії, що продовжують вважати себе вояками й на кожному кроці, так мовити, козиряють тими ранґами, що одержали в армії УНР, але, ставши на шлях партійної боротьби, ведуть акцію ворожу до Державного Центру УНР. Жадної опозиції до законного національного уряду серед вояків не може бути. Творити опозицію до уряду можуть лише цівільні особи, дотримуючись всіх вимог національної та громадської етики й моралі. В противному разі така опозиція стає авантурницькою, яку лише військова сила може поставити на на-

лежне їй місце. Отже ті вояки, у яких соціяльно-суспільні почуття перемагають над національно-державними, можуть бути соціялистами, фашистами, монархистами, словом, чим захочуть—тільки не вояками. Наше відношення до них може бути таке ж, як і до соціяльно-політичних ґруп, до яких вони належать. Вояк, як оборонець правди й чести своєї нації, не може боротись за соціяльно-суспільні інтереси з иншими суспільними ґрупами своєї нації. А коли він став на цей шлях, то перестає бути вояком.

Тому в соціяльно-політичних партіях не може бути ані ґенералів, ані полковників, ані всяких инших військових ранґів.

Яке ж наше відношення мусить бути до ріжних ґруп, що займають ворожу позицію до Державного Центру УНР?

Для вояка існують вороги зовнішні й внутрішні. Що таке вороги зовнішні—ясно. До ворогів внутрішніх ми відносимо тих, що зраджують ідеалам своєї нації, що підкопують морально-етичні основи державного устрою своєї Батьківщини. До ворогів внутрішніх не можна віднести певних опозиційних ґруп, що не перейшли межі морально-етичних основ боротьби за справедливість. Але як тільки така опозиція в запалі боротьби переступить поріг цих основ, а тим більше зєднається для спільного ділання з нашими ворогами з метою зруйнувати існуючий порядок, вона стає надто небезпечним внутрішнім ворогом. Вона може привести до анархії та ріжних авантур, що розбивають сили нації.

На еміґрації намітилось чотирі головних ґруп, ворожих Державному Центрові УНР. Це хлібороби ґрупи бувшого гетьмана Скоропадського, ґрупа п. Микити Шаповала, провід „націоналістів“ з „Розбудовою нації“ та так звані „зміновіховці“ з ріжними авантурниками.

Перша ґрупа має вже свою безславну традицію. Грамота гетьмана Скоропадського від 14.XI.1918 про федерацію з Росією говорить сама за себе. Ніхто не може поручитись за те, що „ясновельможний пан гетьман всієї України й великий князь Малия Русі“ п. Скоропадський не видасть ще такої грамоти. Становище вояків армії УНР до цієї ґрупи

мусить залишитись по традиції таке ж, як було в листопаді 1918 року.

Друга ґрупа п. Шаповала ясно себе охарактеризувала тими спільними з ворожою пресою виступами проти Державного Центру УНР, що позбавлені всякого почуття як національних, так і загально-громадських морально-етичних основ. П. Микита Шаповал — це модерний еміґрантський Брюховецький, що опирається на допомогу „старшого брата" п. Чернова та намагається створити на еміґрації якийсь новий уряд. У національно-свідомого вояка його методи й тактика поступовання в боротьбі з законним урядом можуть викликати лише погорду.

Третя ґрупа — провід „націоналістів" в ч. 12 своєї „Розбудови нації" в ряді статей, а власне: „Свято українського чину", „Серед українців у Парижі", „Єдиним фронтом" — цілком схарактеризувала себе й ясно зазначила свій єдиний фронт разом з московською червоною диктатурою проти Державного Центру УНР. Вояк армії УНР образи законного уряду УНР, Головного Отамана Військ УНР та національної чести вояків армії УНР, орґанізованих в Союз, **ніколи не мусить забути.**

Про четверту ґрупу ріжних „зміновіховців", що самі себе визнали „бандітами", в майбутній збройній боротьбі не варто й говорити.

Яка ж наша тактика й методи поступовання до цих ворожих ґруп, — цих внутрішніх ворогів нашої Державности? Боротись з ними в цих еміґрантських умовах життя ми, як вояки, не можем. Єдине, що нам залишається, це цілковита погорда всією їх антидержавною діяльністю. Ми можем вважати їх лише ворогами Державности УНР і не мати на майбутнє з ними зі своєї власної волі (коли того не вимагають обставини еміґрантського життя) нічого спільного. В персональних стосунках з ними не треба забувати, що вояк мусить поважати особу чесного ворога. Сліпа й безсила ненависть є уділом слабих. Вояк мусить бути сильним.

Далі у нас залишається взаємовідношення з ґрупами, особами й цілою масою еміґрації, що зберігають традиції нашої визвольної боротьби 1917 — 1920 років та продовжу-

ють її далі під прапором УНР. Ріжних думок про ці взаємовідношення не може бути. Коротко й категорично — якнайтісніша співпраця тут на еміґрації в усіх галузях національного, громадського й культурного життя. Передумовою цієї співпраці мусить бути суворе дотримання всіх орґанізаційних норм громадського життя. Жадних неорґанізованих виступів, мітингів, бунтів та тому подібного не може бути. Це спадщина некультурности; вояк перейняти її не може.

Тут, на еміґрації, спостерегаємо, що де які вояки, викришталізувавши свої соціяльно політичні погляди, формально вступають до партій, лойяльних відносно уряду УНР, але про який би то не було антагонізм між вояками сучасними й бувшими вояками-партійцями, що стоять на тих же державно-політичних засадах, не може бути й мови. Бувші вояки повинні розуміти дух і психолоґію сучасних вояків, бо самі перенесли великий тягар обовязків вояка. Вони морально зобовязані бути звязком між орґанізаціями вояків та політичними партіями й усовувати всякі непорозуміння, а не поглиблювати їх.

Дуже велику увагу мусять вояки звернути на співпрацю з українськими соколами, бо основи морально-етичного, національного та фізичного виховання як у вояків, так і у соколів є спільні.

Всі мусять творити єдині національні орґанізації, а не розбиватись по принципу територіяльности й видумувати, замісць старих урядів, якісь нові. Наші вороги можуть допомогти витворити уряди не тільки для всіх земель України, а навіть по де-кілька на кожну з них з ріжними нюансами від монархистичних до комунистичних; і кандидатів на гетьманів чи президентів найдуть, наша нація багата на отаманів. А що з того може бути?

Лише розбиття сил нації.

Яка ж мусить бути участь орґанізацій вояків армії УНР в національно-політичній співпраці з иншими суто політичними партіями та ґрупами в ширшому розумінні цього слова? Для вояка армії УНР всі політичні партії, що стоять на засадах УНР і не займають ворожої позиції до її Державного

Центру, однакові. Ні одній з них вояк не може уділяти більше або менше симпатій чи антипатій. Ріжниця соціяльних поглядів політичних партій вояка не обходить. Всі вони є виразниками волі певних суспільних ґруп нації, а тому є рівноправними членами цієї нації. Не обходить вояка й та природня боротьба, що може відбуватись між цими ґрупами на ґрунті соціяльно-політичному.

Як уже було зазначено, орґанізації вояків армії УНР мають завданням збереження й дальніше плекання тяглости української вікової державної традиції, відновленої боротьбою армії та закріпленої з волі нації актами державности в формі УНР. Це надає орґанізаціям вояків право бути на сторожі винесеної з рідної землі державної традиції аж до нового вияву суверенної волі українського народу, а не окремих його суспільно політичних та й ще еміґрантських ґруп, як це робить ґрупа п. Микити Шаповала та подібні їй.

Кожний вояк мусить розуміти весь тягар наших державних національно-політичних завдань і взяти частину його на себе. Він мусить спільно з політичними провідниками іти по шляху до Самостійної Незалежної Української Народньої Республіки. Він мусить знати причини того чи иншого поступовання наших державно-політичних керовників на еміґрації, морально їх підтримувати й не піддаватись на ріжні провокації. Вояк армії УНР мусить витримати і на еміґрації іспит з національно-політичної витревалости.

Які ж практичні висновки з усього цього для вояків армії УНР?

Коротко на це можна дати такі відповіді:

1. Зберегти військово-козацький дух і не забути військової етики та традиції армії УНР, що є основами внутрішньої моральної дисціпліни.

2. Витримати іспит з національно-політичної витревалости й не займатись політичним штундизмом в шуканні якихось нових шляхів.

3. Памятати, що збройна боротьба ще не закінчена і що для майбутньої національної армії будуть потрібні великі кадри військових керовників.

4. Всю свою активність направити на творчу працю —

набуття освіти та фахових знань, які будуть потрібні в першу чергу для національно-культурної боротьби за Незалежність Батьківщини і лише в другу для заробітку шматка хліба щоденного.

5. Ті, кому долею менше судилось, мусять, користаючи з гостинности культурних народів, заробляти собі на прожиття, набувати практичного досвіду й не деморалізуватись.

6. Вільний час віддавати знайомству з військовою літературою, а ті, кому долею більше судилось, мусять опрацьовувати реферати на військові теми для прочитання в своїх орґанізаціях.

7. Приймати активну участь лише в тих національно-громадських орґанізаціях та обєднаннях, що в своїй діяльности не збочують з тих провідних шляхів, які були визначені збройною боротьбою армії УНР.

8. Приймати участь в товариствах українського сокільства, підтримувати та орґанізовувати там, де їх нема.

9. Не мати з власної волі нічого спільного з явними ворогами Державного Центру УНР і погорджувати їх діяльністю.

10. В свойому орґанізаційному житті дотримуватись норм статута, безумовно виконувати постанови Загальних Зборів та Управи й дотримуватись військової гідности в порядку внутрішньої дисціпліни.

11. Тим членам, що находяться по-за місцем осідку орґанізації, підтримувати якнайтісніший звязок як з Управою, так і між собою.

12. Шанувати закони та звичаї тих народів, гостинністю яких вояки користають, та бути їм за це вдячними.

Подебради.
12.III. 1929.

Р. С.

Організація і праця штабу армії.

(Продовження).

ОРҐАНІЗАЦІЯ ШТАБУ АРМІЇ.

Вище було згадано про 4 відділи штабу армії. Орґанізація штабу армії в чужоземних державах, таких, як Франція, Польща, Румунія, Італія, передбачає засадничо чотирі відділи, поміж якими розподілено всю працю штабу, дотичну керування підлеглими одиницями. Бо праця по забезпеченню армії, по керуванню і адмініструванню спеціяльними родами війська належить до компетенції орґанів відповідних служб, а забезпечення і обслугу самого штабу рівно ж покладається на спеціяльні орґани. Все це разом зі штабом, в стислім цього слова розумінні, творить штаб-квартирю армії.

За взір орґанізації штабу армії беремо орґанізацію французьку.

Штаб-квартиря французької армії в полі поділяється орґанічно на дві ґрупі. Звичайна річ, що є бажаним, щоби обидві ґрупі перебували разом, але вже самий поділ на дві ґрупі свідчить про потребу таку, яка, головним чином, викликається умовами розташування.

До першої ґрупи залічується:

а) штаб армії,
б) управління начальників родів війська,
в) управління начальників служб,
г) частини, що належать до штаб-квартирі.

Ґрупа друга складається з:

а) штабу командуючого етапною округою,
б) виконавчих орґанів служб.

Штаб-квартиря, як військова орґанізація, підлягає началь-

никові штабу, хоч службово йому підлягають тільки відділи штабу і комендант штаб-квартирі.

Французька Інструкція про орґанізацію штабів передбачає можливість підпорядкування часового, або на стале начальникові штабу частин таких родів війська, як літництво, що мають службу для цілої армії.

Повище, дотичне складу цілої штаб-квартирі армії, подається в тій цілі, щоб дати образ внутрішньої залежности поміж штабом армії та рештою орґанів штаб-квартирі з одного боку, з другого—вияснити певну неясність, що в практиці иноді приводить до формального ототожнювання штабу зі штаб-квартирою.

Таким чином, штаб армії французької складається з 4 відділів, які формально назви особливої не мають, а розріжняються лише після нумерів, хоч життя всеж впровадило для них наступні назви:

1-ий відділ — орґанізаційний,

2-ий відділ — розвідчий,

3-ий відділ — оперативний,

4-ий відділ — забезпечення і транспорту.

Життям впроваджена назва відділів показує, яка праця в цих відділах має провадитися і вже перед Світовою війною повища орґанізація штабу армії (відділ 4 впроваджено в році 1917, до якого часу його справи провадив відділ 1-ий) існувала у війську французькім, як рівно ж і в де-яких инших чужоземних військах, що для справи орґанізації свого війська користали з доктрини французької.

Натомісць у війську російськім була инша орґанізація штабу армії, саме штаб складався з таких відділів:

а) ґенерал-квартирмейстера,

б) „дежурнаго“ ґенерала,

в) етапно-господарчого.

Відділ ґенерал-квартирмейстера поділявся на виділи (отдѣленія) — оперативний, розвідчий, загальний і воєнно-цензурний. Які справи провадилося у перших двох і в останньому виділах виявляє їхня назва. У виділі загальнім провадилося справи — служби звязку, діловодства по персональному складу старшини ґенерального штабу, канцелярію цілого відділу та господарювання майном відділу.

Відділ „дежурнаго“ ґенерала складався з виділів: інспекторського — „ordre de balaille“, комплектування, адміністрування персональним складом, судові справи, інспекція; загального — бюджет, справи полонених та трофеїв, господарські і грошові справи самого штабу.

Відділ етапно-господарчий складався з виділів („частєй“) — етапно-транспортного, артилерійського, інженірного, інтендантського, санітарного, ветеринарного і канцелярії.

Засаднично так орґанізація французька, як і російська пережили Світову війну, хоч обидві, з огляду на розвиток техники і повставші через те зміни в тактиці, підпали впливові нових орґанізаційних вимог і відповідно розрослися, а зокрема розрісся і отяжів штаб армії французької.

Не маємо можливости розглядати змін, що зайшли в орґанізації штабу армії французької, як і причин, що зміни ці викликали. Рівно ж наразі нема потреби зупиняти увагу читачів над ширшим розглядом орґанізації штабу армії російської. Можливости, в першім випадку — з огляду на розмір і цілком инші завдання цієї статті; потреби, в другім — через те, що в більшости чужоземних військ є принятою з тими чи иншими варіянтами орґанізація французька і такий розгляд мав би характер історичного лише дослідження.

Хочемо, натомісць, ширше зостановитися над орґанізацією і розподілом праці та справ поміж відділами штабу армії французької.

1-ий відділ. В цім відділі провадиться справи такі:

а) стан бойовий,

б) стан загальний,

в) зміни орґанізаційні,

г) справи персональні,

д) судівництво військове,

є) справи полонених і

е) ріжні справи, що не належать до компетенції инших відділів.

Всі перелічені справи дають вже виразне уявлення про працю відділу. Нема потреби говорити про важливе значіння праці 1-го відділу в розумінні потреби докладного представлення даних про стан сил і засобів армії. Від цієї докладности, а то зна-

чить від посідання докладних і певних відомостей, залежать всі оперативні розрахунки командуючого армією.

Трудно оминути й моральне значіння належно провадженої праці 1-го відділу — швидке, безстороннє залагоджування справ персональних, себ-то справ підвищення, нагород, призначень і т. д. спричиняється до піднесення настрою серед старшинського і, до певної міри, підстаршинського складу армії.

2-ий відділ. Праця і справи, що згідно інструкції, має провадити 2-ий відділ, потребують ширшого вияснення і накидають певні висновки та думки, про що мова буде далі.

Цітуємо відповідний уступ з французької Інструкції: „головним завданням 2-го відділу є збірка відомостей відносно ворога, себ-то відносно його діяльности та замірів і боротьба у себе з ворожою розвідчою діяльністю".

Відомости про ворога є одною з підстав для оперативних рішень командуючого армією, в рівній мірі є вони потрібні при виконанні підлеглими частинами одержаних завдань.

Нема меж для творчости людської взагалі, нема через те меж і для творчости в галузі віднайдення способів і засобів провадження так збірки відомостей відносно ворога, як і боротьби з його розвідчою працею. Вже одне перелічення цих способів і засобів насуває сумніви відносно можливости подолати цю працю, особливо в галузі боротьби з ворожою розвідчою діяльністю. А між тим не тільки в практиці вдається собі з цим дати раду, але і в засаді не може бути місця таким сумнівам, мусить бути, навпаки, певність в своїх силах, бо в цій певности є запорука перемоги.

Отже, праця 2 відділу, як окреслює повища Інструкція, полягає в наступнім:

а) збірання відомостей про ворога через відповідні орґани, систематизація цих відомостей, витлумачення їх, вчасне переказання по належности — моральний настрій ворожого війська, його бойовий стан, діяльність, заміри; стан звязку, комунікації, стан озброєння і забезпечення; орґанізація і стан вишколення; перебіг мобілізації; настрої населення і т. д. і т. д.

б) укладення планів провадження розвідки своїми розвідчими орґанами;

в) керування діяльністю своїх розвідчих орґанів — орґани

в піхоті, в кінноті, в артилєрії, в літництві, в техничнім війську, спеціяльна аґентура то-що;

г) боротьба з ворожою розвідчою діяльністю так у нашім війську, як і серед власної людности;

д) стосунки з місцевою адміністрацією і людністю, особливо на терені окупованім;

є) нагляд за діяльністю ріжних установ, орґанізацій, політичних уґруповань то-що, і т. д.

Хотілося б зупинитися довше над працею 2-го відділу, але, на жаль, розміри цього артикулу на це не дозволяють. Всеж на де-які моменти звернути увагу необхідно.

Передовсім у справі відомостей про ворога. Полковник Пелєґрен каже, що відомости можуть бути правдиві, або вимислені, і відносить це на рахунок індивідуальних властивостей того, хто відомости подає. „Кілька осіб було свідками одного факту, про що складають зізнання. Зізнання вийшли цілком ріжні і це залежало від ступеня інтеліґенції, виховання, спеціяльности, становища, а навіть властивостей фізичних зізнававших".

Відомости напливають до штабу звичайно в дуже ріжноманітній постаті: можуть то бути фотоґрафичні знимки, літничі і наземні, відомости від піхоти, кінноти і артилєрії; відомости від аґентів, од перекиньчиків, од полонених; перехоплена ворожа кореспонденція, ґазети, документи; від розпізнання ріжного ворожого майна, приміром, набоїв, мушкетів, одягу, збитих літаків, танків то-що.

Очевидна річ, що треба намагатися, зібрати відомости ріжними шляхами і через ріжні розвідчі орґани, а порівнання здобутих відомостей дасть певний образ дійсного стану речей.

Позатим насувається думка відносно кваліфікацій тих людей, які мають справу такої ваги провадити — кваліфікацій моральних, розумових і службових. Широке поле для діяльности так людей ідейних, моральних, як і авантурників!

Отже, треба особливу увагу звернути на добір і фахову підготовку необхідного персоналу. Оскільки при доборі персоналу належить брати під увагу індивідуальні якости добіраних, остільки фахова підготовка є конечним і проґрамовим завданням ріжних спеціяльних шкіл, курсів, то-що.

Численна світова військова література займається пробле-

мою відповідних орґанізацій і провадження розвідчої служби, себ-то праці 2-их відділів на всіх щаблях військової орґанізації.

3-ій відділ. 3-ій відділ можна рахувати, як це випливає з трактування його згаданою французькою Інструкцією, головним елементом такого складного орґанізму, як штаб армії. Діяльність всіх инших відділів штабу дає, з одного боку, данні для праці 3-го відділу, з другого — є підставою всієї їхньої праці.

3-ій відділ провадить працю по підготовці военних операцій, по переведенню в життя оперативних рішень командуючого армією. Стільки відносно справ оперативних, від чого відділ і назву дістав „оперативний“.

Не все. В 3 ім відділі провадиться опрацювання досвідчень війни тактичних, можливостей і потреб застосування нових здобутків военної техники, належного їх використання.

Нарешті, відділ збірає всі матеріяли, акти, дотичні провадження операцій, евентуально війни; провадиться у відділі денник — в 3 відділі твориться історію війни.

Французька Інструкція так окреслює завдання 3-го відділу:

а) розроблення на підставі рішень і вказівок командуючого армією проектів операцій так для цілої армії, як і для складових її одиниць;

б) орґанізація маневру і забезпечення його виконання — розвідка, охорона, рух, бойова діяльність родів війська, діяльність служб; укладення відповідних розпоряджень і нагляд за виконанням їх;

в) видавання розпоряджень в тягу операції, зглядно бою, на підставі нових данних про обстанову;

г) орґанізація оборони протилітничої, протигазової, протитанкової;

д) укладення оперативних звітів; укладення ріжних донесень оперативних;

є) служба топоґрафична і картоґрафична;

е) опрацювання досвідчень війни і бою, впровадження їх в життя у вигляді готових до вжитку інструкцій;

ж) улаштування ріжних курсів, викладів, відчитів то-що;

з) нагляд за станом вишколення в армії;

і) провадження денника, збірка матеріялів, його доповнюючих, і т. д.

Інструкція зазначає, що в завдання 3-го відділу входить „все взагалі, дотичне діяльности бойової і руху війська і відділ оперативний був би негідний цієї назви, наколи б обмежився лише видаванням розпоряджень командуючого армією. Старшини цього відділу під безпосереднім керовництвом начальника штабу мають значно ширші завдання. Знаючи думку командуючого армією, обстанову, директиви влади вищої, вони повинні докладно зясувати повстаючі оперативні проблеми і представити командуючому свої внески".

З повищого видно, який стислий стосунок, повний довірря з одного боку, пошани віри й відданости з другого, має лучити командуючого і начальника штабу з 3-м відділом.

Цілий механизм штабу тримається на 3-ім відділі. І через те 3-ій відділ повинен виявити maximum працездатности, енерґії, витревалости; вміти представити командуючому армією внески — річ ясна, через начальника штабу — так в часі успіху, як і невдачі; вміти в часі невдачі заховати зимну кров. Дружня праця, взаємне довірря і взаємна пошана повинні найяскравійше виявлятися саме в 3-ім відділі. Нема що говорити про те, що все це буде й може бути можливим лише при відповіднім доборі персоналу, до якого ставиться так поважні вимоги.

Щоб яскравіше увидатнити значіння 3-го відділу, досить пригадати оден з дуже яскравих епізодів з перших днів Світової війни. Тож власне зі складу 3-го відділу начальної команди німецької було вислано підполковника Гентша у вересні 1914 року для узгіднення на Західнім фронті ділань 1, 2 і 3 армій і власне завдяки його зарядженням одійшли 2 і 3 армії німецькі, щоб забезпечити розрив між 2 і 1 арміями. Недосить ще ця справа є зясованою, але самий факт мав місце.

Отже, оскільки сентенцію ґенерала Манжена про те, що „штаб армії є укладом нервовим" можна стосувати до цілої армії, остільки укладом нервовим штабу треба рахувати 3-ій відділ.

4-ий відділ. Він повстав у французькім війську в січні року 1917. Як побачимо далі з тих завдань, що на нього Інструкцією покладено, повстав він головно в наслідок розвитку техничних засобів війни.

У 4-ім відділі зосереджено справи:

а) орґанізації всіх родів комунікації,

б) укладення планів користання з засобів комунікаційних для перевезення війська і матеріялів,

в) зосередження данних про матеріяльні потреби війська і диспозиційні засоби,

г) орґанізація тилу армії,

д) відомости про діяльність служб,

є) орґанізація евакуації.

Інструкція не зупиняється докладно над орґанізацією праці в 4-ім відділі, бо, очевидно, перелічення справ, які у відділі зосереджено, визнається вистачаючим для окреслення його функцій. Але військові французькі письменники, як приміром вже цитований полковник Пелеґрен, K. Lavalle і O. Sénéchal, général Buat і инші уважають працю 4-го відділу, очевидно в майбутній війні, дуже складною, потребуючою не аби-якого знання, хисту і енерґії. Наводячи приклади діяльности відділу у Світовій війні, Пелеґрен подає дуже яскраві числові данні про його працю для IV-ої французької армії підчас приготовлень до прориву німецького фронту в 1918 році. Отже, 4-ому відділові штабу IV-ої французької армії треба було і вдалося на протязі дванадцяти день, маючи в своїй розпорядимости 800 тягарових самоходів і польову залізницю, перевезти 59,600 тон ріжного матеріялу, себ-то по 500 т. денно.

Це лишень одна галузь праці відділу, а в той же час провадилося працю й иншу. А скільки енерґії мусила відібрати праця по орґанізації лише направи тої дороги, по якій провадилося постачання армії за поміччю самоходового транспорту?

Оце власне стисла орґанізація французького штабу армії та його праця.

Начерк цей був би неповним, наколи б поминути орґанізацію і працю керовничих орґанів забезпечення армії, себ-то керовничих орґанів ріжних служб — артилєрійської, техничної, інтендантської, санітарної, ветеринарної, ремонту, обозної та орґанів керовничих служб, що мають забезпечувати духові потреби війська — військового духовенства, культурно-освітної, служби правничої. Керовничі орґани повищих служб, хоч орґанично до складу штабу армії не входять, але з ним тісно звязані, з ним співпрацюють, виконуючи зарядження командуючого армією, одер-

жані через штаб. Орґанізація, роля і функції керовничих орґанів служб так само потрібують освітлення, але це має бути темою окремого начерку.

Військові держав так переможиць, як і переможених у Світовій війні завзято працюють ще й досі, хоч од часу скінчення війни пройшло вже десять років, над використанням досвіду цієї війни, над внесенням в наслідок цього досвіду певних змін у свою воєнну доктрину, власне кажучи, над виробленням доктрини. Молоді держави, що повстали в наслідок Світової війни, або мають, як Польща, свій власний досвід і над використанням його працюють, або, як Чехія, держави Прибалтійські, свою доктрину взорують, з певними відступленнями за рахунок власних специфичних стратеґичних, політичних, економичних і инших умов, на доктринах держав переможиць, головно Франції.

На жаль, обставини, в яких нам довелося кувати свою долю, були цілком для праці такої несприяючими. І то несприяючими вони були так в часі ще нашої оружної боротьби, як і тепер, в часі вимушеної безчинности.

Але... всеж ми мусили і могли де-що зробити. Мусили — бо віримо, що до боротьби оружної ще станемо, могли — бо мали і маємо змогу студіювати чужий досвід. Скажуть нам на це, що ми опріч всього мали ще й власний досвід. Так, досвід ми мали, але маймо теж і горожанську мужність, визнаймо, що досвід той був, що найменше, негативним, хоч і він користь приніс. Користь нашого досвіду полягає в тім, що, студіюючи його, ми зясовуємо хиби нашої попередньої акції, ми, власне кажучи, з досвіду знаємо, як не треба робити. А те, що ми одверто це визнаємо, зле про нас не говорить, не є ознакою самоприниження, навпаки, це є певна, ще раз кажу, мужність. Під цим поглядом маємо брати приклад з инших народів!

А як треба робити? Отже, власне розгляд чужого досвіду змушує мене до спроби, в рамках цього короткого начерку, висновку на користь нашої, так нам близької, так для нас рідної військової справи.

Лише один висновок, на мій погляд, є можливий. Наразі не маємо змоги творити щось своєрідне, не маємо, зрештою, для такої творчої праці необхідних, що століттями набуваються,

традицій. Через те мусимо користати з чужого, мусимо вибрати добре чуже, а наколи нам вдасться його, це добре чуже, стосовно до наших умов доповнити і скорегувати, то це буде найбільшим в біжучій хвилі досягненням. Досить маємо здорового розуму, досить охоти і знань, щоб це добре чуже віднайти. Таким добрим чужим я рахую наведену французьку орґанізацію штабу армії, яка є прийнятою, очевидно з певними засадничого значіння не маючими змінами, в Польщі — для нас це має дуже важливе значіння, бо маємо багато спільного з Польщею в умовах, що впливати можуть на справу орґанізації нашого війська. Нарешті, така орґанізація має за собою наймічніший арґумент — перемогу так Франції, як і Польщі.

Листопад року 1928.

Т. ОМЕЛЬЧЕНКО,
Підполковник.

Нам до уваги.

Прояв досвіду Великої війни, звязаного з розвитком військової техники, починає набирати певних форм. Виявляються ці форми у відповіднім переведенню військової орґанізації та військового виховання у ріжних державах.

У залежності від вдачі того чи иншого народу та якостей державних провідників, орґанізація й виховання війська у поокремих державах деталями ріжняться. Але їхня основа, їхній стовбур, скрізь залишаються однаковими.

* * *

За основу орґанізації й виховання усіх сучасних армій узято знов війну рухому. Ніби наперекір війни Великій, що означилась запеклою позиційною боротьбою на усіх фронтах. Але, якраз, широка позиційність Великої війни показала, що збройно-військового рішення треба сподіватися тільки від війни рухомої. Бо війна позиційна, грунтуючися на найзвичайнісінькім обопільнім виснаженню, несе з собою найбільше лихо переможеному, як і переможцеві. Обох їх чекають злидні!

Користь з цього має тільки побічний та химерний третій, на обох знесилених своє ярмо накладаючи. Добрим зразком цього є наслідок Великої війни.

Помимо того, війна позиційна зводить на нівець військове мистецтво. За неї, як досвід Великої війни показує, високі штаби військові починають керувати сотнями та батареями. Увесь же командний апарат між цими високими штабами й сотнями та батареями стає пасивним механизмом.

Такий безпродуктивний стан у військові тягне за собою його широку бюрократизацію — домовину військового мистецтва. Необхідна у війську жива думка, ініціятива й ак-

тивність потопають у морі друкованих чи писаних інструкцій, аж до найдрібнішого включно. Тому не дивно, що проти позиційної війни стали усі справдішні військові мистці. А насамперед у армії німецькій.

Один з найбільших сучасних військових авторитетів німецьких, ґенерал Зеект, у своїй книжці—„Думки одного солдата" (Gedanken eines Soldates) говорить, що позиційна війна є протилежність війні справдішній. Така думка ґенерала Зеекта яскраво відбилася в його ґеніяльнім творі — сучасній німецькій армії. Армія ця, слаба кількістю й озброєнням, але сильна якістю й духом, пройнята духом війни рухомої. Та тільки у такій війні може вона найкраще використати й пропорційню за численну свою кінноту.

Керуючись ідеями свого ґеніяльного творця, німецька армія, особливо у маневрах своїх 1927 р. у Вестфалії й 1928 р. у Сілезії, показала хист найдоцільніщого використання кінноти й маневрування взагалі. Разом з цим вона тожчасно показала й вдале та найдоцільніще сполучення руху з вогнем. Таке ж сполучення є конечна необхідність рухомої війни взагалі й модерно-рухомої війни зокрема.

Рухомої ж війни стосується й налагодження та виховання сучасної армії французької. Найкраще видно це з маневрів цієї армії в 1928 р. В окупованій Рейнщині, у Воґезах і у повітрових маневрах біля Парижу — скрізь яскраво виявилась ідея війни рухомої. У маневрах Рейнських зокрема, подібно згаданим маневрам німецьким, була широко вжита модернизована кіннота (2 кінних бриґаді, доданий 8 ий корол'вський, ірландський гусарський полк, 1 полк спішених драгунів на грузсамоходах — бойова сила 2 куріні, 2 кінногарматних відділи 75 міліметр. пушок, 1 відділ 100 міліметр. пушок на самоходах, 1 відділ панцерників з 3 ескадронів, звязкові відділи і т. д.). На її операціях проти піхоти випробувалися як засоби найкращого використання кінноти, так і її модерна орґанізація й тактика.

По закінченню цих маневрів, керуючий ними французький ґенерал Guillaumat — командуючий Рейнською арміею, сказав: „Досвід маневрів цілком відповідає моїм сподіванкам... Я мушу підкреслити, що тимчасом багато пи-

тань нам ще не ясні, бо ми маємо позаду нас чотирі роки позиційної війни, війна ж найближча почнеться напевно війною рухомою. До питань цих належить марш модерної кінної дивізії. Трудноші полягають у великій ріжноманітності її частин, що рухаються частинно на конях, частинно пішки чи на самокатах і, зрештою, на колісних чи гусеничних самоходах. Ми лишили цю частину (кав. див.) досить довго маршерувати, щоб впізнати усі вигоди й трудноші. Що торкається до трудношів у русі самоходів, то гадаю, що проблема є вирішена навіть що-до місцевости, яка має не дуже то добрі дороги й є до того ж гористою. Самоходи проходять скрізь".

Зі сказаного ґенералом Guillaumat видно, що й у Франції кіннота, правда модернизована, знов відограє велику свою ролю. Хоч ще зараз по війні її уважали там за віджившиий рід зброї. Надання ж знов кінноті її ролі є найкращим показчиком підготовки до війни рухомої. Бо тільки така війна вимагає доброї кінноти.

Слова ґенерала про трудноші полагодження руху модернизованої кінноти мають значіння й для полагодження руху модерної армії взагалі. Тоб-то модерна армія особливо підупадає давньо-військовому принціпові: нарізно маршерувати, разом бити!

До рухомої війни лагодяться також і Анґлія та Америка. Кращим показчиком цього в звернення й там великої уваги на кінноту й її модернизацію. За це ж говорять і минулі маневри в цих армія, де також домагалося найкращої сполуки руху з вогнем.

Спроби з моторвідділами, особливо широкі в Анґлії, мають на увазі не що инше, як війну рухому. Тому велику користь моторвідділів вбачають головно в їхній великій оперативній рухомості. Звідци й погоня за легкими та швидкими танками. Хоч тактично моторвідділи мають не мало мінусів. Наприклад, трудноші непомітного їхнього підходу для несподіваної атаки, трудноші постачання й керування в бою, вразливість від артилерійського вогню, що дозволяє тільки коротке їхне перебування на бойовім полі.

Зі сказаного про моторвідділи ясно, що вони вже по

суті своїй є виключно зброєю руху й несподіванки, зброєю офензиви. Тільки офензивно можуть вони рішати й їхні завдання офензивні.

Підготовку до війни рухомої помітно ясно й у арміях італійській та червоно московській. Видно це як з недавніх маневрів у цих арміях, так і з їхніх нових польових статутів. Власне статут польовий від 1928 р. вже має армія італійська. Армія червоно-московська має тимчасом тільки його проект.

Як проект польового статуту червоно-московського, так, особливо, і польовий статут італійський є продукт модерної військової думки. Тому вони заслуговують більшої уваги і знайомства з ними. З них можна ж бачити до певної міри й тактичні напрями у згаданих тут арміях. Між иншими обидва згадані документи не тільки показують виховання італійської й червоно-московської армій в дусі руху та офензиви, а й відбивають у собі яскраво довгорукий імперіялізм Москви й Риму.

Що до армій польської, румунської та турецької, то перші дві додержуються військової думки французької, а остання—військової думки німецької. Розуміється, з їхнім пристосованням до обставин у себе.

Власне з таким пристосованням до власних обставин пройняті німецькою чи французькою думкою усі сучасні армії. Але зрештою ці дві думки так зблизилися між собою по Великій війні, що основа їхня є одна й та ж. Ріжняться вони здебільшого тільки у деталях, згідно природи французького й німецького народів та згідно їхніх вікових військових традицій.

* * *

Старана підготовка усіх армій до війни широко-рухомої проте не показує, що нова війна буде виключно рухомою. Навпаки, широка машинизація й моторизація армій свідчать про те, шо позиційности не обмине й майбутня війна.

Правда, позиційність в майбутній війні належатиме головно до фронтових відтинків, для тяжкої зброї й мотору безпрохідних чи малопрохідних. Такими відтинками буде у першу чергу місцевість багниста або лісова. Помимо того

частинна позиційність у новій війні ні в якім разі не має бути ознакою слабости чи пасивности. Бо навсправді її завданням буде завжди економія сил ради відтинків сприяючих рухові. Тоб то перехід через позиційність до пасивности на однім фронтовім відтинкові служитиме завжди збільшенню активности на відтинкові сприяючім.

Такі комбінації вже здавна відомі військовій справі. Але нова війна сприяє їм особливо машинизацією зброї з одного боку й моторизацією армії з другого. Бо широка машинизація зброї дозволяє тримати великі відтинки малими людськими силами. Моторизація ж армії уможливлює хуткість пересування сил військових з одної точки у другу й допомагає значно швидкому скупченню бойових сил у потрібнім напрямі.

Комбінація позиції з рухом необхідна в першу чергу слабими чисельно й збройно. Тому, що скупчення необхідних сил на потрібнім відтинку вони зможуть досягати здебільшого тільки найбільшою економією їх на відтинках инших.

* * *

Коли вдале й від ворога заховане маневрування, для скупчення потрібних сил у відповідній точці, і не є чимось новим, то новим є його переведення у модерній війні.

Справа в тім, що у модерній війні фронт бойовий на землі не може ані крити, ані хоронити від ворога своїх задів. Сталося це завдяки розвитку повітрової справи, що дозволяє літакові не тільки далеко зазирати через ворожий фронт, але й піддає під його збройні напади усі ворожі зади. Тому кожний рух позаду фронта й на фронті мається сьогодні крити й боронити від ворожих літаків. Досягти цього можна здебільшого тільки засобами протилітаково-пасивними. Бо активна боротьба з ворожими літаками власною повітровою флотою чи земною протилітаковою зброєю мало коли буде в стані непропустити ворожих літаків на власні зади.

Пасивною протилітаковою охороною є нічна темрява, туман, лісова чи сильно пересічена місцевість. Бо як для

розвідки, так і для збройного нападу, літак мусить добре бачити, що під ним діється. Звідци виходить, що більші пересування на фронті й далеко по-за ним у модерній війні відбуватимуться здебільшого вночі. Що це так буде, показують вже недавні маневри у ріжних арміях, через додержання такого принціпу.

Але нічні пересування занадто утрудняють марш. При цім труднощі їхні ростуть відповідно росту колон. Отже, за-для зменшення труднощів нічного маршу треба зменшувати похідні колони. Будь то піхота, кіннота, чи частини на самоходах. Зі зменшенням же складу похідних частин збільшується кількість похідних колон. Тоб-то, росте й потреба вжитку більшої кількости шляхів на пересування. Та, як досвід показав, зріст кількости колон, зі зростом кількости шляхів на їхнє пересування, рух тільки прискорює. Особливо у бойовій смузі, через змогу швидчого розгорнення чи згорнення коротких бойових колон.

Такій потребі модерної війни відповідаючи, у недавніх маневрах у ріжних арміях з успіхом ужито було пересування численнішими, але коротчими колонами. Цим досяглося не тільки заховане пересування вночі, а й скорочення часу на пересування, розгорнення й згорнення. Де ж справою цією було злегковажено, там відчулося неприємно перешкоди з боку ворожих літаків. Про це свідчать хоч би французькі маневри у Воґезах чи біля Парижу.

* * *

З усього вищесказаного видно, що в орґанізації й вихованню модерної армії треба дбати за її рухливість та гнучкість тактичну й оперативну. Дбання про сильну матеріяльну частину армії є само собою зрозуміле. Хоч і у будучій війні матеріял тільки допомагає людині у виконанню бойової чинности.

Як і дотепер, модерна війна теж вимагає мистецького використання данних сил, з хистом у кожній потребі давати їхній максимум.

По давньому й успіх модерної війни залежить не так від чисельної чи матеріяльної переваги, як від виховання

й духу армії та народу. В умінню використання максимума власних сил, з допомогою географічних і природніх данних, полягає справжнє військове мистецтво бути переможцем навіть з меншими данними!

Дармштат — Німеччина,
27 грудня 1928 р.

В. САВЧЕНКО-БІЛЬСЬКИЙ,
Флоти Генерал-Хорунжий.

Вплив моря на розвиток культури й значіння його у справі поширення могутности та добробуту держави.

Редакція одержала велику й досить ґрунтовну працю флоти ґен.-хор. Савченка-Більського: „Море й флота і їх значіння у розвитку добробуту та могутности Української Держави“. На жаль, за браком місця Редакція позбавлена можливости вмістити всю статтю, а тому, по згоді з ш. п. автором, в журналі будуть друкуватися лише окремі фраґменти з зазначеної праці.

РЕДАКЦІЯ.

Ще в давні часи чоловік пізнав вигоду та зручність пересування й перевозу ріжного тягару водою.

Напочатку зявилися надзвичайно примитивні, зшиті з деревляної кори та звірячих шкір або видовбані зі стовбура дерева, човни на річках, озерах, невеличких затоках та бухтах морів.

Бажання потім мати можливість перепливати більші водяні простори та зноситися з далекими надморськими пунктами, що відокремлені, або, точніше сказати, зєднані поміж собою водяними просторами, викликало збільшення й удосконалення первісних човнів у човни великого розміру, зроблені значно міцніше з дерева.

Збільшуючи човни та поліпшуючи їх морські якости *), дійшли до морського весельного судна, яке одержало назву галєри.

*) Морські якости кораблів містять в собі ріжні елєменти, як то: мореходкість, рівновагу, скорість, вагопідйомність, рухливість (поворотність) і т. инше.

В чому полягають вигоди морського сполучення — ясно само собою. Замісць обїзду навкруги суходолом великих просторів, водяним шляхом вони значно скорочувались (чоловік мав засобами пересування по землі або свої ноги, або коня). Відносна скорість теж була на боці пересування водою, а також і можливість брати значно більший вантаж (тягар) і т. инше. Все це крім того давало зменшення витрат і часу й тим здешевлювало крам. Сполучення ж між островами, або островів з суходолом можливе тільки водою.

Яка надзвичайно велика вага можливости сполучення водою, головним чином морем, видно з того, що держави, які мають побережну смугу та до того ще й добре розвинену, розцвітали, багатіли, культивувались значно швидче континентальних.

У великому розмірі яскравим прикладом розвитку культури та добробуту в частинах світу, як Європа та Азія, є те, що вони мали добре розвинену, а саме порізану — багату природніми гаванями прибережну смугу, що давала більшу доступність для морського сполучення з другими державами; тамошні народи швидче розвивались, маючи можливість скорше познайомитися з побутом та звичаями инших народів і переняти від них їхні відкриття, винаходи та культуру. Навпаки, стан навіть сучасної Африки (за виключенням побережжя Середземного моря, більш-менш доступного) через повну відсутність природних гаванів, знаходиться ще в первісній стадії розвитку культури та цівілізації.

Америка, що відкрита всього 430 років тому, особливо східна частина Північної, яка має добре розвинену прибережну смугу Атлантійського океану і де-кільки великих басейнів судоходних річок, швидко заселилась європейцями, які принесли свою культуру і в сучасний мент стала єдиним кредитором всієї Європи.

Таке велике значіння моря та взагалі водяних шляхів.

Історія розвитку культури, добробуту та могутности держав з найдавнішого часу й до наших днів вражаюче ясно та постійно вказує, що одним із головних факторів цього розвитку була, є й буде флота.

В доказ справедливости цієї тези продивимося коро-

тенько головні моменти життя окремих держав, починаючи з найдавніших віків.

У давніших греків та римлян ми вже застаємо галеру. Це був хоч і весельний корабель (вітрилами на ньому можливо було користуватися тільки при ходовому вітрі), але він зявляється вже важним фактором у житті людини й держави того часу. Він служив і для цілей війни і для торгу, її був засобом звязку та зносин.

В найдавнішому світі (Єгипет, Греція, Картаген та Рим), осередком якого було Середземне море, надто важним (коли не головним) фактором була флота, як для війни, так і для придбання матеріяльних і культурних цінностей, а також взагалі для добробуту держави.

Історія давньої Греції та Риму, цих осередків культури античного світу, вказує на величезне значіння флоти в їх житті, розвитку й занепаду.

Ґреція того часу не виявляла з себе одного цілого, а була рядом окремих республік та царств, утворених елінами на півострові Мореї й Архипелазі Егейського моря. Саме розміщення її на островах та півострові примушувало греків обзавестися й підтримувати свою флоту на належній висоті, як для військових, так і для комерційних цілей.

В ті часи флоти ще не були державними, а належали окремим особам і ті ж кораблі служили й для війни, й для торгу. І отже, поки греки мали добру флоту, не дивлячись на свою розєднаність і взаємне суперництво, Греція багатіла, творила культуру, що лягла потім у основу европейської культури.

В битвах Греції з Персією флота в однаковій, коли не в більшій мірі з сухопутними військами давала одсіч всім нападам персів.

Морська побіда Темистокла при Саломині у 480 р. до Р. Хр. знищує ворожу флоту. Вдалий захист Термопільського межигіря та морська побіда греків при Микале у 479 р. до Р. Хр. і знову перемога на суходолі й на морі Кимона при Евримедоні у 449 р. до Р. Хр. та при острові Кипрі врятовують Грецію від занепаду. Але внутрішні тертя ослаблюють Грецію й дають Персії знову привід втручатися в її

справи й тільки морська побіда над персами при Книді у р. 394 до Р. Хр. і спартанського царя Агезилая при Коронеї дають Анталкидів мир у 387 р. до Р. Хр., що забезпечував незалежність грекам у метрополії.

Піднесення Фів, зруйнування Спарти, ряд усобиць, — греческа флота зменшується, згіршується й нарешті у другій половині IV століття до Р. Хр. гегемонія переходить до варварської Македонії. З цього часу Греція вже не зміцнюється до повної незалежности.

У II і III століттях після Р. Хр. виникає нове піднесення культури Греції, дякуючи приязности до неї Флавіїв та Антонінів. При кінці III століття Греція не змогла дати одсічи спустошаючому нападові варварів, через свою відсталість у військовому відношенні, головним чином через відсутність флоти та фортець. У часи перебування Греції під володінням Східньо-Римської імперії вона була в занепаді; були відібрані капітоли міст; населення підпало надзвичайним здирствам і т. инше.

На цьому й закінчується всесвітньо-культурна роля Греції.

Історія Пуничних війн та періоду за ними вказує знов на величезне значіння флоти. Рим зрозумів велику вагу флоти. Картаген не звернув належної на неї уваги, що й дало знані наслідки.

В першій Пуничній війні римляне при допомозі Гієрона Сіракузського швидко підбивають остров Сицілію. Горацій Дулій при острові Мілеті у 260 р. до Р. Хр. одержує першу морську перемогу. У 256 р. до Р. Хр. Регул, після його перемоги при Екномі відїзджає до Африки. Після поразки при Туні у 255 р. до Р. Хр. римляне обмежуються захистом Сицілії. Після перемоги Лутиція Катула над картагенянами при Егацьких островах у 241 р. до Р. Хр. вони замирюються й Рим одержує Сицілію. У 238 р. до Р. Хр. Рим відіймає від Картагена Сардинію й Корсику.

У другу Пуничну війну Ганібал, перекинувшись з Гіспанії через Галію й Альпи, після цілого ряду блискучих перемог при Тиччіно та Требії у 218 р. до Р. Хр., при Тразіменському озері у 217 р. до Р. Хр. та при Канах у 216 р.

до Р. Хр., підходить до самого Риму, але Сципіон побиває Ганібала в Компанії й, скориставшись перевагою своєї флоти, переносить війну в запілля Ганібала — Гіспанію; забірає Картагену і в скорому часі покоряє ввесь півострів. Обидва змагання братів Ганібала привести йому підмогу також понесли невдачу. Ганібал повертається до Африки, Сципіон іде за ним.

Після рішучої битви у 202 р. до Р. Хр., Ганібал був розбитий й по згоді у 201 р. до Р. Хр., римляне, оцінивши все значіння флоти та володіння морем, вимагають від картагенян віддання її флоти, відмови від Гіспанії й обовязуються без дозволу Риму не провадити ніяких війн.

В третю Пуничну війну Картаген остаточно зруйновується.

З протягом часу кораблебудівництво все удосконалюється; кораблі збільшуються; прилагоджуються до руху вітрила не тільки за вітром, але й проти нього (лавіровка) *). У ріжних народів виробляються свої зразки кораблів, в залежности від особливости та натури оточуючого їх моря.

Особливо розвинулось та удосконалилось кораблебудівництво у нановозаснованій, після нападу Атили (452 р. після Р. Хр.), виходцями (венетами) Аквилеї та Падуї на побережних островах у північно-західній частині Адріятичного моря республіці Венеції.

Венеціяне розвинули морський торг зі Сходом у союзі з норманами, найкращими моряками того часу, й хутко осягнули колосальних багатств та розцвіту. Їх військово-морська могутність росте поруч з розцвітом морського торгу й Венеція розширює свій вплив на все Середземне море.

Ставши на чолі хрестоносців і спричиняючись до занепаду Візантії та утворенню Латинської імперії у 1204 р., Венеція захоплює всі пункти, що забезпечують їй панування над шляхом до Чорного моря.

Суперниця Венеції — Велика Генуезька Республіка підтримала відроджену в ті часи в Нікеї Візантійську імперію при поновному здобутті Царгороду й отримала за це право плавання по Чорному морі (1261 р.), з усуненням Венеції,

*) Рух зіґзагами під де-котрим кутом до вітру.

Памятником Генуезької Республіки залишились бувші її колонії в Криму, сучасні Судак та Феодосія. Остання за часи панування турок мала назву Кафа.

Столітня тяжка війна з Генуєю ледві не довела Венецію до загину й тільки, облягши у 1379 р. генуезців у Кіаджіо, вдалося їй примусити Генуя визнати морське першенство Венеції. Після цього починається поширення Венеції й на суходолі. У 1448 р. вона здобуває Падую, Вісенцу, Верону, Брешчіо та инше. Завоюваннями та купівлею було здобуто багато міст та островів гречеських деспотів, яких утискали турки. Скористувавшись усобицею на Települ Уграх, Венеція закріплює за собою Далмацію.

У 1473 р. приєднує острів Кипр.

В ті часи Венеція досягла максимума розвитку своєї могутности, багатства та культури виключно тільки через те, що, як вказує її історія, вона безупинно робила всі заходи постійно мати в повному порядку флоту й змагалась нероздільно володіти морем.

Наші давні предки, хоч і не мали моря, але для пересування водяними шляхами, військових нападів та торгу також мали човни, які ходили й під вітрилами при ходовому вітрі. Не дивлячись на невеликий розмір цих човнів, князь Олег улаштовував морські походи аж на Царгород.

Після татарського нападу Україна стає на відповідальній варті захисту культури Західньої Європи від дальнішого посунення азіятів на захід. В постійних війнах з ними Україна, в особі своєї кращої військової сили — Запорозької Січи, часто наносила туркам тяжкі удари своїми морськими походами на Крим та Анатолійське побережжа.

Для стримання запорожців від морських походів турки мали при виході з Буго-Дніпровської затоки дужу фортецю Очаків, але ж козаків вона не зупиняла, вони руками, при допомозі вальків, перетягали через піщану Кінбурську косу свої байдаки та чайки*) й зявлялися у Чорному морі.

*) Чайка це звичайний, обшитий обсмоленим очеретом з багатьома веслами, човен, схожий на галеру, що мав 10 сажень довжини й сажнів 2 ширини; на ньому становилася одна або дві малі герматі. Запорожці ходили на них і під вітрилами. Щоглу можна було здіймати.

„У неділю вранці Сине море грало.
Товариство кошового на раді прохало:
Благослови, отамане, байдаки спускати
Та за Тендер погуляти, турка пошукати...“

Не тільки українцеві, але і всякій чужій інтеліґентній людині відомі безоглядна лицарська спритність та хоробрість запорожців-моряків, що нападали своїми невеличкими чайками на величезні турецькі кораблі, на фортеці: Кафа, Трапезунд та инші, наносячи їм великі втрати.

У 1492 році гіспанським королем Фердинандом було знаряджено морську експедицію, що складалася з трьох каравел *) для відкриття морського шляху до Індії та Китаю під керуванням Христофора Колумба.

Тому, що в той час уже встановилося розуміння про округлу форму землі, Колумб, ініціятор цієї експедиції, представив проєкт знарядження експедиції, котра, посуваючись увесь час на захід, повинна була досягти східних берегів Індії (Ост-Індії).

Де-кільки місяців вона посувалась усе на захід по компасу. Фактично, вона ухилялась степенів на 15 на південь, через схиляння компаса та инші поправки, неправильно прийняті, а також через течії та вітри. Багато перенесли вони ріжних недогод, втрат та лиха. Екіпаж каравел почав уже хвилюватися й загрожував вибухнути заколот. Люди того часу були неуками та забобонними, то їм здавалося, що вони прийдуть нарешті на край світу й там проваляться в безодню.

Але зявляються перші вісники недалекої землі — птахи; вода приймає другий кольор; в хвилях починають попадатися гілля та стовбури дерев, і, нарешті, на 93 день плавання замаячила довгождана земля.

Рахуючи цю землю за східну частину Індії, Колумб і називав її Індією. І тому, коли потім зясувалося, що це острова осередкової Америки, вони й одержали назву Вест-Індійських островів, а азійська Індія стала іменуватися Ост-Індією.

*) Це трьохпалубовий, трьохщогловий корабель з надбудуванням на кормі.

Відкриття Америки відограло величезну ролю для збагачення спершу Гіспанії, а потім і всієї Західної Європи. Багатства Америки приваблюють на початку XVI століття ріжних авантюрників всіх країн, слідом за якими уряди Гіспанії, Франції, Португалії, Голандії та инших західно-європейських держав починають захоплювати величезні простори, обертаючи їх в свої колонії.

Майже одночасно з відкриттям Америки у 1497 році Португалія знаряджує експедицію для знайдення морського шляху в Індію (Ост-Індію) та Китай навколо Африки, під керуванням Васко де-Гамма, котрий, після майже річного плавання, досягає у 1498 р. Індії.

Зявлення нових ринків та колоній, стремління держав Європи захопити в свої руки можливо більшу кількість їх, дає провід до надзвичайно великого розвитку кораблебудівництва.

Значіння Венеції, яка в свій час не скористувала зі змінливої обставини та перестала знаходитися на шляху транзиту товарів зі сходу, стало швидко занепадати. Флота її становилася невідповідною до вимог часу (Венеція не стала на чолі нового кораблебудівництва). Створена Отоманська імперія позбавила Венецію більшої частини її колоній у західній частині Середземного моря й з володарки морів Венеція стає округою другої держави.

З цього часу за морську могутність сперечаються Гіспанія, Анґлія, Голандія, Швеція, Данія та Франція.

Франція довго не розуміла всієї ваги володіння морем, не дивлячись на вікову свою боротьбу з Анґлією, яка довго володіла побережною смугою Франції. Тільки при Людовику XIV його міністр фінансів Кольбер зрозумів все величезне значіння флоти та морського торгу для держави; почав утворювати військову флоту Франції, яка одповідала б значінню першорядної держави. Для розвитку комерційної флоти та морського порту Кольбер давав грошові запомоги і всякими засобами цьому допомагав.

Наслідки виявилися через де-кільки вже років,—зі спустошеної, з обіднілим населенням країни, через безглуздий уклад управління його—марнотратство „двору“ та вельмож,

із держави з пустою, надміру заборгованою казною, Франція стала швидко багатіти, погасила борги й наповнила скарбницю. Її могутність зросла; вона придбала багато найбагатіших колоній за океаном і після занепаду Гіспанії та Голандії ще довго була єдиною суперницею Анґлії.

Анґлія, як держава острівна, ще в давніші часи, при римському пануванні, вже мала флоту. По переказах та леґендах перший корабель зявився у Скандинавії, відкіля й перейшов до Британії.

Населення всіх трьох частин сполученого королівства: Британії, Шотландії та Ірландії, зосібна першої, через постійне перебування на морі, майже завжди неспокійному та суворому, зробилося одним із кращіх серед моряків. Зрештою, величезна вага володіння морем була признана державними керовниками Великобританії і в політиці її ми можемо прослідкувати постійне прагнення до того, щоби бути не тільки першою, але й єдиною володаркою морів. В середні століття, потім у нові й до наших днів ця думка невідступно проводилась і проводиться. Рядом війн, то в союзі з Данією проти Голандії, то в союзі з Голандією проти Гіспанії та Франції, Великобританія ослаблювала морські сили конкурентів. Знищивши морських конкурентів — Данію, Голандію та Гіспанію, Анґлія продовжувала свою боротьбу з Францією за володіння морем і нарешті французькі колонії в Північній Америці переходять до Анґлії.

У війнах проти Наполеона І, коли Франції була підлеглою вся континентальна Європа, за виключенням Росії та Турції, Анґлія урятовує своє існування, знищивши морську могутність Франції в славетній Трафальґарській битві у 1805 р., коли вся французька флота (хоч і велика, але командний склад її був неналежної якости, бо більшість офицерів старої королівської флоти, на початку революції, покинула її) була знищена анґлійським адміралом Нельсоном.

Нельсон ще раніш, у 1798 році, знищив при Абукирі французьку флоту й тим поставив побідоносну еґипетську армію Бонапарта в безвихідне положення, паралізувавши всі її успіхи. Нельсон приймав участь і у славетній морській битві коло рогу Saint-Vincent, де анґлійський адмірал Джер-

віс знищив до щенту гіспанську флоту (у 1797 р.), за що й одержав титул ґрафа Сен-Вінцентського.

Політика Анґлії продовжується, як уже було зазначено вище, й до наших днів; її доктрина була й є — мати флоту не менше двох наймічніших держав світу, разом взятих. Вона захопила всі значні пункти на всій земній кулі, домінуючі над головними морськими шляхамі: Ґібралтар, Мальта та Перим роблять анґлійців господарями Середземного й Червоного морів; Сингапур, Ганг-Конг, Вейховей дають їм опору на Далекому Сході. Бажання утримати у своїх руках у якому б то не було вигляді Дарданели та Босфор (Лозанська конференція) є продовженням тієї ж політики.

Крім того, всі новини, невигідні для її морської могутности, які можуть служити зброєю у руках слабішого ворога, вона змагалася міжнародними згодами заборонити в часи війни, як міни, а потім і підводні човни.

Ще раніш домагалася вона міжнародними законами знищити небезпечні боки крейсерування та блокади (облога кораблями), чого й досягла забороненням каперства (крейсерування на свій страх приватніх осіб в часи війни) та установлення справжньої блокади.

В часи Російсько-Японської війни Анґлія всіма способами допомагала Японії підірвати силу російської флоти, яка загрожувала суперництвом непохитному до цього часу її морському першорядству.

У Світову війну вона цілком досягла поставленого нею завдання не тільки знищити конкуренцію Германії в морській торговлі та значіння на морі, але й зміцнила себе, забравши ґерманську комерційну та військову флоту, а також більшість німецьких колоній.

До Петра I у Московщині не було ні моря, ні флоти. Цей згубник України зрозумів все величезне значіння моря для розвитку культури та добробуту у відсталій від Західної Європи напівварварській Московщині. Його відомі слова, що необхідно прорубати вікно в Європу й у слід за цими словами неухильні дії для переведення їх у життя, дають нарешті те, що він досягає моря й гирла Неви, яка вливається у Финську затоку Балтійського моря; збудовує у 1703 році

свою столицю Санкт-Петербург, а на острові Котлині у Финській затоці (в 30 верстах від гирла Неви) — фортецю Кронштадт. Їде сам до Голандії, навчається кораблебудівництва; закликає чужоземних майстрів, офицерів; посилає молодь за кордон навчатися морського діла й нарешті утворює флоту на Балтійському морі. Ще раніш Петро І направляв усі зусилля, щоби вийти до Чорного моря, але цілком цієї мети не досягнув.

При Катерині II цієї мети досягається: завойовуються, після ряду війн з Турцією, Крим, Очаків, Азов, Керч, Кинбурн (1774—1783 рр.); споруджуються військові порти: Севастопіль, Миколаїв; утворюється Чорноморська флота, яка наносить турецькій могутности на Чорному морі, після хоробрих запорожців, остаточну поразку у Чесьменській битві, де турецька флота дощенту знищується.

При завоюванні у 1783 р. Очакова багато допомогали в цьому запорожці, які ще залишалися на Вкраїні під керуванням свого кошового Сидора Білого. Запорожці гадали, що за це їм будуть повернуті їх колишні вольности й що можна буде знову зібрати славне військо-запорозьке. Отже, Сидір Білий з другими старшинами звернулись з цим проханням до Катерини II, після того, як перевезли її і її оточення своїми чайками через Дніпровські пороги *), але наслідком цього було те, що Катерина II остаточно зруйнувала Україну, оселивши розкішні степи запорозькі ріжними чужоземними колоністами.

У Турецьку війну 1787—1791 рр. турецька флота була знову розбита.

При Олександрі І чорноморська флота у війнах з Турцією майже не приймала участи. Головнокомандуючі російськими військовими силами того часу не розуміли всієї ваги її й не вміли нею скористуватися, через що війна затягнулась і наслідки її не дали того, чого можливо б було сподіватись. Добре ще, що турецька флота знаходилася в повному занепаді, а то наслідки війни могли бути фатальними для Росії.

*) Чого без них ніхто зробити не міг.

20 жовтня 1828 р., при Миколі І, російська флота знов знищила турецьку у славетній Наварійській битві, наслідком чого було звільнення Греції з під турецької неволі.

У часи Кримської війни 1853 — 1856 рр. адмирал Нахімов розбив турецьку флоту при Синопі 18/30 грудня 1853 р. Одинадцять місяців захищали Севастополь головним чином моряки. Кораблі російської флоти були дуже старі й анґлійсько-франко-турецька флота у де-кільки разів переважувала її, тому й вирішено було потопити ці старі кораблі впоперек Великого Рейду (велика бухта — Північна), щоби перешкодити увійти ворожим флотам і бомбардувати Севастополь. Невдалі наслідки цієї війни для Росії походять головним чином од слабости чорноморської флоти в порівнянні з ворожою.

По Паризькому конґресу у 1856 р. Росія обовязалась не мати на Чорному морі ні флоти, ни фортець. У 1871 р. Росія від цієї угоди відмовилась, скористувавшись Франко-Пруською війною.

Значіння флоти ще більше виявилось після пристосування нової движучої сили — пару. Перший пароплав збудував американець Фультон у 1807 році.

Ще раніш Фультон запропонував Наполеонові свій проєкт будівлі корабля, що приводився в рух паром, але Наполеон не оцінив всієї переваги, яку пароплав одержував перед вітрильним кораблем і відмовився, вважаючи цей винахід дурницею. Через це Наполеон не зміг виконати свого заповітнього плану — перенести війну на територію свого найзлішого ворога — Анґлії.

Більш піввіку вітрильна флота ще грала головну ролю. В усобицях поміж Північними та Південними Штатами, мешканці Північча найбільшій частині свого успіху завдячують власній паровій флоті, котра облягала порти мешканців Півдня, яких значна вітрильна флота не змогла її перемогти.

З удосконаленням машин та переходу до залізного кораблебудівництва парова флота витісняє вітрильну. Парова флота дає можливість розвідати всю земну кулю. Нема вже більше кутка, де не ступала б нога білої людини. Всі дикі некультурні країни стають під контроль европейців. Тільки

через парову флоту (пароплавну флоту) вдається звільнити від піратів (морських розбійників) всі води.

Всім кораблям, окрім військових, по міжнародній згоді, заборонено бути озброєними.

За останні двацять пять років Ґерманія, Північно-Американькі зєднані Штати та Японія, оцінивши всю вагу флоти, почали найбільш розвивати свої військові та комерційні флоти.

Історія Японії показує, як у короткий термін держава ця із напівдикого стану, через своє морське положення та звернення серьйозної уваги на утворення флоти, стала культурною та дужою країною нарівні з европейськими.

До середини XIX століття Японія, не дивлячись на своє острівне положення, з чудовими природніми гаванями, залишалась дикою зі своєю стародавньою, примітивною культурою, через те, що ні сама не мала флоти, ні допускала чужоземців до себе, чому й не скористовувала зі своєї природньої переваги. Але з 1868 року, після усобиці Північча (прихильників старовини) з Полуднем (прибічниками реформи, до яких належав і Мікадо), що скінчилась перевагою Півдня, влада Мікадо стала повною (раніше був феодалізм). Зараз же після того реорґанізується армію на европейський зразок; утворюється флоту по останньому слову техники; заключається умови з чужоземними державами; відкривається доступ чужоземцям до країни, закликається інструкторів по всіх фахах і на протязі 30 років країна з бідної та дикої робиться цілком цівілізованою. І уже у часи боксерського руху в Китаї, Японія приймає участь разом з европейськими державами у подавленні цього повстання.

Російсько-Японьська війна виявила ще раз величезне значіння флоти.

Російська флота за часи царювання Олександра III була обєктом його постійного піклування й, досягнувши доброго стану, займала друге місце (перше Анґлія) серед військових флот світу, але по смерти цього царя стали на чолі уряду люди, які не розуміли всього значіння флоти для держави й, крім того, поміж керуючих кол усталився погляд, що Росія—держава не морська, що їй флота не потрібна, а тільки

армія. У наслідок цього погляду всі кредити на будівлю нових кораблів або зовсім відхилялись, або надзвичайно обкроювались і Росія з другого місця перейшла на пяте.

Твердження, що бувша Росія країна не морська — звучить якось дуже дивно. По-перше вона мала Балтійське море, побережжа якого відкрите для нападу чужих держав; Чорне, правда, в останні роки було закрите (зараз відкрите—Лозанська конференція), але значіння його для бувшого півдня Росії (території: України, Криму, Дону, Кавказу) величезне *); де-кільки тисяч верст побережжа на Далекому Сході; всі північні води; внутрішні води, як Каспійське та Аральське моря й де-кільки величезних басейнів річок та озер.

Води бувшої Росії на Далекому Сході в останні роки дуже зміцнились, але Японія, економичний зріст якої вимагав нових ринків, зявилася очевидною суперницею б. Росії на Далекому Сході, а тому б. Росія повинна була держати у Далеко-Східніх водах не слабішу, а у де-кільки раз дужчу флоту. У Чорному морі повинні були бути такі сили, які могли б мірятися не тільки з флотою Турції, але й з побережними укріпленнями протоків **) і в Балтійському — флоту, хоча б рівну з ґерманською. Але короткозора політика б. Росії поставила свою флоту на Далекому Сході у критичне положення. Флота Японії зрівнялась з тихо-океанською російською ескадрою й навіть у дрібних суднах (миноносцях) перевищувала, маючи при цьому чудово відбудовані і захищені бази і, крім того, перед самою війною збільшилась купівлею в Італії, що будувались для однієї з екзотичних республік Південної Америки, двох панцирних крейсерів ***).

Придбавши ці два крейсери і вивівши зі складу російської ескадри нічною мінною атакою, до оголошення війни, три найдужчих кораблі, Японія одержує велику перевагу на морі, що головним чином і спричинилося до відомого всім закінчення Російсько-Японської війни.

---

*) У наступних розділах це питання буде розглянуте докладно.

**) Така власне й була.

***) Ці кораблі (у японців „Нісінг“ і „Касула“) Італія раніше пропонувала купити Росії, але не зійшлися в ціні (коли не помиляюсь, в невеличкій цифрі — пів, чи один мілійон рублів).

Всесвітня війна також стверджує величезне значіння володіння морем, а тому й флоти. Ґерманія передбачала, коли не створила, цю війну, і готовилась до неї майже 40 років. Її головним піклуванням було створити флоту, котрої у неї в часи Франко-Пруської війни (1870—1871) не було *), а також вона слідкувала за збільшенням флот її союзників— Австро-Венґрії та Італії.

До часу розпочаття війни флота Ґерманії переважувала російську балтійську флоту разів у пять. Зєднана австро-італійська флота переважувала французьку.

Треба гадати, відмова Італії виконати союзні обовязки і виступити на боці Ґерманії зламала плани Ґерманії, як також і швидке приєднання Анґлії до ворогів.

І як бачимо, наслідки цієї війни також ясно вказали вагу володіння морем,—Ґерманія зі зміною положення знайшлась одрізаною від світу та своїх колоній **) і подалася скорше від голоду, ніж від військових успіхів Антанти, які були дуже малі.

Америка, не маючи дужих, небезпечних для неї сусідів, відокремлена океанами від можливих ворогів, все ж вважає необхідним мати сильну флоту, щоби забезпечити свої береги та придбати можливість захищати свою морську торговлю — головний фактор її добробуту й мати вплив на світову політику.

Прослідкувавши таким чином, хоч поверхово, історію розвитку культури, добробуту та могутности держав з давніших часів до нашого, ми ясно бачимо, що одним із головних факторів у цьому був, є й буде—море, а з ним флота, як військова, так і комерційна.

---

*) Тут треба вказати, що Франція в цю війну не уміла зовсім використувати своєї флоти, яка й не провадила операцій.

**) Анґлійська та французька флоти блокували її (обступили її береги своїми флотами).

О. ШПИЛІНСЬКИЙ,
Сотник.

Аналіз фантазії.

Не є конче потрібним посідати фантазію Wells'a, щоби уявити велике місто в мент нападу повітрової флоти. Налетять де-кільки тисяч апаратів—в мент розібють електричні, водопроводні заклади; паралізують головні центри сполучень, вибух могутніх бризантних бомб розвалить шереги кварталів; по всему місту вспалахнуть ґрандіозні пожежі; вулиці, площі, будинки хутко заповняться огнево-бурими клубами ґазу; паничний галас, крики та зойки божевільної людської маси — і велике місто застигне в полумі, темряві й жаху.

Велика війна не дала подібних прикладів. Рух великих повітрових зєднань не виходив з рамок оперативних завдань. Одинокими, психолоґично близькими прикладами можна розглядати напади цепелінів на Лондон. Цікаво перечитувати оповівання англійських письменників про тревожні лондонські ночі чекання нападів. Одначе, Велика війна дала досить инших прикладів, поставила нас перед більш поважними проблемами, одну з котрих вона формулювала так: дух армії витворюється не на фронті, але в глибокому запіллю. Можна уявити ту надзвичайну вагу, якої набирає проблема протиповітрової оборони, приймаючи на увагу, що подібні напади власне і будуть направлені на глибоке запілля, в більшости на слабші елементи нації і в мент особливого нервового напруження. При сприяючих обставинах не є виключеним, що перш, ніж паде перший вибух на фронті, нація буде вже зломлена морально й матеріяльно.

Довгий період Великої війни, ґрандіозний розмах повоєнної повітрової техники стомили воєнну думку, вона теж спочивала в фантазіях. Пройшло десять років — великі, планетарні розмахи вже не збуджують минулого запалу і у всій воєнній пресі спостерегається намір збудити тверезу думку. В де-якій мірі цему допомогли великі повітрові маневри, які відбулися м. р. в Анґлії, Італії, СССР, вони дали багато цікавого, але разом з тим

ще більш загострили де-які питання. Анґлія — маючи глибоке, непорушне переконання в своїй перманентній техничній переваз̆і, вирішувала завдання простим відношенням сил — машині вона протиставила машину.

Висліди анґлійських маневрів поважні, але не можна заперечувати того, що обмежуючись певно зазначеними оперативними цілями, вона звязувала ту ж оперативну можливість та маневрену здібність повітрових сил, по-перше, по-друге навіть не намагалася розвязати кардинального питання: яким чином рівномірно захистити ріжні обєкти данної території від повітрових нападів?

Ближче підходив до завдання СССР. Не володіючи багатими техничними засобами Анґлії, червоні намагалися розвязати проблему комбінованою роботою чоловіка й машини. До ленінградських маневрів притягнені були не лише техничні та військові формації, але також робітничі та комсомольські орґанізації. В наслідок цих маневрів вийшла книжка: Лучинин „Противовоздушная оборона", Москва. На жаль, ми не мали змоги ознайомитися з цим твором, одначе загальну уяву про минулі маневри можна скласти, читаючи відчити періодичної сов. преси.

Італійці ощадно подали висновки, видно маневри не розвязали поставлених завдань. Треба думати, останнє і було причиною, чому з жестом Олександра, що розрубує гордієвий вузел, Мусоліні призначив 100.000 фашистів до боротьби з повітровими нападами. Найпростіще рішення.

Німці не мають воєнної повітрової флоти, їм взагалі заборонено переводити подібні небезпечні експерименти, але вони лишилися добрими теоретиками. Останні німецькі воєнні журнали подають багато думок, підчас виключного інтересу. Варто відмітити дві статті: „Luftangriffe und Paniken" в „Militär-Wochenblatt", та статтю Bayer'a: „Passirer Luftschütz" в журн. „Wissen und Wehr". Німецька думка направлена на те, щоби серед хаосу фантазії хоч би приблизно накреслити, де кінчається дійсність, де починається фантазія. Цікаво слідкувати, як повільно й несміло вони намагаються створити перші початки теорії протиповітрової оборони; при чім в основу своеї теорії вони кладуть припущення безумовної переваги повітрових сил ворога, а це одне надає реальність всій системі.

В основі кожної теорії лежить класифікація, тому приймаючи німецьку теорію, так само спробуємо поділити повітрові нападі на дві катеґорії: 1) чисто хемичні і 2) комбіновані.

В першому випадку ворожа повітрова флота ставить завдання огорнути головне місто ґазом. Німці вирахували: щоби зробити подібний експеримент з Берліном, потрібно 8,000 „Жовтого Хреста“, припускаючи середню нагрузку апарата в 1 t, разом потрібно 8,000 апаратів. Якою, навіть приблизною, цифрою в сумі цих 8,000 кінчається реальність, на якій цифрі починається фантазія? Властне, це і є абсолютно не важно. З ментом оголошення війни Франція може виставити 5,000 апаратів, в данному разі цифри не мають значіння. Головне — чи можна припустити, в бойових обставинах, маневрену здібність флоти в 8,000 апаратів на площі Берліну, Лондону, або Парижу — очевидно фантазія. Зрозуміло, восьмитисячну ескадру не можна уявити в строю комашні, або безкінцевих татарських валок, що рушали громити Київ. Напад мусить бути раптовим, смілим — ескадра сильною, хуткою, еластичною в маневрі — цего на площі Берліну, Лондону, Парижу 8,000-на ескадра дати не може, а коли це так, то ніяка инша цифра нас вже не цікавить. Нас цікавить той лоґичний висновок — факт, що в оден і той же час відповідну площу терену не можна огорнути ґазом з повітря. Напад очевидно обмежиться окремими частинами міста, себ-то особливо густо заселеними, або урядовими кварталами, електричними, водопроводними, ґазовими закладами, головними центрами сполучень, а то і просто випадковими частинами міста. Або згідно рішення совітської задачі № 27 під заголовком: „Політіка бомбометанія“ (русское мнєніє) — головний напад буде направлений на буржуазні квартали, понеже: „Задача красного льотчіка по возможності щадіть трудовоє населєніє“.

Отже, при чисто хемичних нападах треба рахуватися з тим, що окремі частини міста будуть отруєні удушливими ґазами, але ці ґази впливатимуть руйнуюче лише на живу матерію і великих матеріяльних ушкоджень не причинять, всі заклади будуть функціонувати далі, а тому і методи боротьби з наслідками повітрово-хемичних нападів, очевидно, мусять бути скеровані переважно на локалізацію ушкоджених районів.

Комбіновані повітрові напади — з ґазовими,

бризантними та огневими бомбами. Тут справа стоїть значно складніще, а при сприяючих для нападаючого обставинах дійсно можна сподіватися великих катастроф. Остання велика берлінська пожежа універсального маґазину Тіца може прекрасно ілюструвати оден з ментів подібного нападу. На пожежу прибули $^3/_4$ алярмового складу берлінських команд, вони були безсильні. Великий будинок в дві годині згорів до щенту і вся робота пожежних змушена була обмежитись локалізацією вогню. При повітрових нападах подібні пожежі вспалахнуть очевидно в ріжних частинах міста, крім того боротьба ускладниться тим, що проти огневих бомб вода безсильна, а 50 кгр. бризантні бомби, пробиваючи де-кілька поверхів, спричиняться до великих обвалів, що значно перешкодить рухові мас, подачі першої допомоги, а до всего цього додати ще ґазовий ефект... При чисто хемичних нападах, як це ми бачили вище, теоретично боротьба цілковито можлива, при комбінованих — цю проблему мусимо лишити не розвязаною і методи нашої боротьби очевидно мусять бути скеровані до зменшення загального ефекту подібного нападу, до попередження великих катастроф.

Одначе при комбінованих повітрових нападах нетреба забувати вагової релятивности повітрового баласту; при цій катеґорії можуть бути ріжні комбінації — переважаючий намір ґазового отруїння населення, або зруйнування міста. В останньому випадку, беручи під увагу надто поважну кількість потрібного бризантного баласту, мусимо признати, що при раптових, хутких нападах намір ворога скерований буде головним чином на зруйнування міста огневими бомбами, які викличуть великі пожежі. На боротьбу з великими пожежами і мусить бути звернена наша увага. Після недавньої пожежі берлінська преса забила алярм, вона зі здивованням запитує — до чого тоді славний поступ дослідів, ґиґантський розвиток техники, коли в світовому місті в такий короткий час вогонь знищує мілійонові вартости.

Безсумніву, техника гашення вогню дала вже досить багато хемичних засобів, правда, до боротьби з першими вибухами вогню, і все нещастя цієї пожежі полягало власне в тім, що це трапилось пізно ввечері і не було примічене своєчасно.

Ці хемичні засоби поділюються на сухі та мокрі. З перших відомий т. з. „Total“ — порошок, з других плин „Perker“ та

„Minimax“. Посипаючи або бризкаючи ними вогонь, ці препарати при діткненні з полумям віділяють негорючі ґази, які огортають полумя і, не даючи доступу кислородові, затушують його. Ці випробовані, прекрасні засоби попередили чимало катастроф, але, зрозуміло, вони не можуть допомогти тоді, коли вогонь розгорівся і температура досягла 1,000 — 1,500 градусів, в цім випадку, як відомо, не допоможуть і маси води — вогонь затухне тоді, коли згорить все горюче. Хемія дала ще другий засіб т. з. „Cellon“, теж плин, який на зразок ляку можна накладати на ріжні горючі матеріяли і тим робити їх негорючими.

Наведені засоби свідчать, що поступ іде, подібні — підчас можливо сумні події лише прискорюють його.

Вище ми розглянули окремі види повітрових нападів, далі, додержуючись німецької теорії, класифікуємо також і методи боротьби з ними.

Як згадувалося, німецька теорія будується на припущенні безумовної переваги повітрових сил ворога — погляд анґлійців, як відомо инший, а все разом доповнюється одне другим і дає гармонію цілого. Тому обговорюючи методи боротьби, доповнимо німецьку теорію практичними вислідами анґлійських маневрів.

Методи боротьби з повітровими нападами поділимо так само на дві катеґорії: 1) активна оборона і 2) пасивна оборона.

Активну оборону скадає комплекс надземних та повітрових засобів, які будуть кинуті на зустріч ворогові. Ідеальне рішення активної оборони дуже просте:

I. Власна повітрова флота мусить бути сильніще ворожої, або не уступати їй.

II. Всі загрожені обєкти терену мусять бути забезпечені відповідною кількістю бойових літаків, противоповітрових батарей, кулеметів, прожекторів.

По приблизному розрахунку німців — місто з 200,000 — 300,000 населення буде потребувати 30 — 40 батарей, 40 — 50 прожекторів, силу кулеметів, а все разом перевищить фінансові можности всякої країни. Очевидно оборона обмежиться лише головними обєктами, напр. Донбас, Київ, Жмеринка, Дніпрострій і ин., для других зформуються рухомі противоповітрові формації (на залізн. платформах, авто). Командуванню будуть відомі такі загрожені місця і воно мусить зорґанізувати подібну оборону. Ми-

нулі анґлійські маневри не ставили подібних завдань і практично це питання лишається не розвязаним. Одначе анґлійські маневри дали досить багато цікавих рішень що до оборони особливо загроженого обєкту. В анґлійському воєн. журналі „The Army Quarterly" за січень 1929 р. майор Oliver Stewart подає детальний опис маневрів та головні висновки. Завдання: Східна держава з оперативною базою на півночі Європи є в стані війни з Західньою, столиця якої Лондон. Сили Східньої держави складалися з 13 squadrons (ескадриль)—Західньої з 12 та т. з. „The Ground Defences" (теренової оборони) в складі: 4 великих артилерійських формацій та 2 батальонів прожекторів. Сили майже рівні. Маневри тревали з 13 по 16 серпня. Оперативна площа обмежувалася Лондоном з де-якими передмісцями. Автор детально описує штаби двох противних сторін, цікаві техничні прибори — мапи, на котрих відмічувався рух ворожих ескадр, систему розвідочних та вартових постів, рухи ворожих ескадр та окремі епізоди боїв вдень та вночі. Приклад: роботу прожекторів, що піймавши ворожу ескадрилю, тримали її в світлі, поки не налетіли власні бойові літаки і т. д. З 57 нападів девять цілковито пощастили. Ворог кинув 151 бомбу, з обох боків в боях загинуло 139 апаратів (умовно). Зрозуміло — висновків, що до координування повітрової та теренової оборони, методів та систем повітрової дисціпліни автор не подав, але загальні висновки дають можливість конкретно формулювати завдання активної оборони:

I. Не допустити ворога до загроженого обєкту (57 : 9).

II. Перешкодити тому виконати завдання. Напр. тримати ворога на висоті, що, як відомо, дає такі результати при 4,000 м. висоти — попадання лягатимуть в колі з поперечником 640 м. — при 500 м. — 80.

III. Причинити ворогові найбільше ушкодження.

Але, зважаючи практичні висліди анґлійських маневрів (57 : 9), теоретично так само прийдемо до переконання, що відважному, здібному до самопожертви ворогові не можна завжди перешкодити виконати завдання. Активна оборона може зменшити силу нападу, але не виключити його цілковито, а це ще не вирішує проблеми протиповітрової оборони в цілому. Майор O. Stewart рекомендує Home Offices подумати над проблемою

захисту населення від бомб, але тут ми звернемося до німецьких джерел.

Пасивна оборона є комплікована орґанізація населення та всіх потрібних техн. засобів до попередження та уникнення можливих катастроф. Закордонна воєнна думка погоджується на тому, що пасивна оборона мусить дати головн. чином моральний опір населенню до прибуття або підкріплення активної оборони, а також хутку допомогу при нападі та після него.

Засоби пасивної оборони зглядно розподілу підготовчої роботи теж мусять бути поділені на: 1) постійні і 2) мобілізаційні.

А. Постійні засоби пасивної оборони обійматимуть технично-будівничу роботу, яка має підготовити місто завчасно до повітрових нападів та дати населенню основні засоби забезпечення. В цій царині фантазія найшла вже велике поле діяльности і щоби раз на завше утворити реальний ґрунт до теорії противоповітрової оборони, варто і в цим випадку проаналізувати її. Б основу цієї теорії мусять лягти не утопичні проєкти, а ті фактичні засоби, які можуть бути здійснені кожнохвилево раціонально, без великих перешкод та видатків.

Наведемо головніші:

1. Децентралізація великих міст, проєкти відповідних будівель— очевидно мрії. Як децентралізувати Нью-Йорк, Париж або Лондон, невже американці припинять будування 100-поверхових хмародерів? Натомісць — збільшення парків, скверів ґіґієнично й реально. Доцільно — нові плянировки, головне — нові відбудови переводити по відповідному плану, так, як сего вимагають основи модерного будування. Недавній лондонський вибух ґазопровідних труб свідчить, що подібні застарілі методи прокладки небезпечні будуть не тільки підчас нападів, але також і в мирні часи. В Німеччині, як і в других країнах дозвіл на будови та контроль над ними належить „Baupolizei“ (Будівничій поліції), яка й мусить в дальшому переводити в життя головні засади техничної раціоналізації місцевих побудов.
2. Будови забезпечень. Улюблена царина до вправ червоних інженерів, що дивують світ ориґінальними проєктами, це є будівлі з циркуляцією повітря з високих шарів, але правдоподібно, наколи й буде збудована подібна будова, то лише

для совнаркому, бо по німецьких розрахунках найдешевший проєкт буде коштувати до 100,000 карб. Цілком певно, ні оден парламент в світі не погодиться на подібні асиґновки, а позатим на ці гроші є рація придбати більше літаків або гармат. Конче потрібно — завчасно намітити та відповідно пристосувати місця захисту для населення від обвалів, ґазів, бризантних бомб. Такими місцями можуть бути великі, міцні та глибокі підвали, великі ґаражі і т. п.

3. Маскировка. Анґлійці думають, що огорнення цілого міста димовою завісою значно перешкодить намірам ворога, але зважаючи на площину міста та часті алярми, мусимо признати цей засіб нераціональною витратою матеріялу та праці. В окремих випадках — надзвичайно цінний засіб, напр. огорнути димовою завісою „Дніпростан".

4. Противоґазова маска. Безумовно потрібний і доцільний засіб, але не треба забувати, що кожна маска буде коштувати до 5 карб., а крім того передумовою користування нею є треніровка.

В. Мобілізаційні засоби пасивної оборони скеровані будуть головним чином на те, щоби зменшити загальний ефект повітрового нападу. Останнього буде досягнено відповідною орґанізацією населення та всіх потрібних техничних засобів до хуткої допомоги при нападі та після него. Методи орґанізації населення та техничних засобів дають безкінцеве число рішень; їхня мета — задержати порядок та спокій, орґанізувати боротьбу з ґазами, пожежами, обвалами, в слушний час і в потрібній силі поспіти з допомогою. Зрозуміло, процес самого нападу: алярмові сиґнали, гарматна стрілянина, вибухи бомб і т. д. — викличуть в масах населення паніку, приведуть в рух великі людські маси, що значно ускладнить технику допомоги. В цьому м. и. німецькі теоретики йдуть на зустріч психолоґичному стимулу мас: „Геть з міста як-найскорше". Великі міста, як Лондон, Париж, Берлін мають великий досвід до хуткого транспортування населення за місто. Прекрасно в цім відношені збудовані надземні та підземні залізничні лінії Берліну, що розбігаються радіусами від центра. До хуткого транспорту мусять бути вжиті всі можливі засоби: трамваї, залізниці, пароплави, авто, візники і т. д. Очевидно, весь цей рух мусить бути орґанізова-

ним і не відбуватися в останню хвилину. Населення мусить бути завчасно попередженим, завчасно розгруженим від слабого елементу (діти, хорі), цілий рух не може бути направленим в поле, все мусить бути розрахованим, наперед продуманим.

Хто ж мусить орґанізувати цю пасивну оборону?

Тільки не воєнні, вони мають досить з орґанізацією активної боротьби. По думці п. Mayer'a, це є основне завдання поліції, це ж вона завше втручається в наше приватне життя, слідкує та підтримує порядок та спокій, піклується про наше життя та здоровля. Направду, студіюючи ріжні грізні явища, як то: бунти, великі пожежі, повіні, землетруси, ми можемо студіювати також і ту ролю, яку відограє в них поліція.

Які її конкретні завдання?

1. Підготовити місто з будівельного боку до вибуху великих пожеж, дати площу до руху великих людських мас, забезпечити місто запасовими водяними резервуарами, запасовою світовою енерґією, орґанізувати добровільні, фахові, мобілізаційні, пожежні та хемичні команди, виборити мобілізаційний план транспортового руху і т. д. і т. д.
2. Перед можливим повітровим нападом — орґанізувати систему алярмових постів, розгрузити місто, мобілізувати населення.
3. В час нападу хутко локалізувати уражені місця, підтримати всіма засобами спокій, розподілити санітарний персонал, хемичні та пожежні команди.

Все це мусить бути детально розроблено планово вишколеною поліційною орґанізацією. Мійська рятункова служба, добровільні санітарні колони, червоний хрест, хемичні пожежні команди — все це мусить стояти під командою поліції і в потрібну хвилину буде кинуте у відповідне місце: для першої допомоги, для обслуги нових лазаретів, для очищення місцевости від ґазу, для боротьби з пожежами, зрештою—для одвернення й попередження великих катастроф.

*
* *

Все вищезгадане очевидно ще не вирішує надто складної проблеми протиповітрової оборони, але різко розмежуючи фанта-

зію та реальність, намагається заложити першу основу до вирішення цієї проблеми.

Зрозуміло, цілковито розвязати цю проблему не можливо— поступ в методах оборони викличе дальшій розвій методів нападу, але стремління до рівноваги — є основний закон боротьби.

Берлін, 15.II. 1929.

П. ЄРОШЕВИЧ,

Ґенер. Штабу Ґенерал-Поручник.

Спогади з часів гетьмана Павла Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та німців-окупантів.

(Продовження).

Звязався зі штабом військ Директорії. Узнав, що на чолі війська стоїть Головний Отаман Симон Петлюра; начальником штабу у нього полк. Мельник, а помічником начальника штабу полк. Тютюнник, — ні того, ні другого не знав. На другий же день пропонував вислати під Київ 6 повних курінів піхоти зі збільшеною чисельністю старшин, з кулеметними командами і 16 гармат в запряжці, з тим, що навколо цих курінів згуртуються повстанці і вони будут мати 2 орґанізовані дивізії. Ця пропозиція з радістю була прийнята. Решті полків з полковими штабами наказав залишатись на місцях, поповнитись до такого-то штату (не памятаю вже, до якого) і напружено провадити муштру. Здається, вже на третій день від початку повстання ці куріні вирушили під Київ. Я гадав сам виїхати під Київ і обєднати свої частини, але штаб військ затримав мене на місці, для забезпечення їх тилу і поповнення усім потрібним. Головне було зроблено: війська відправлено, хліб дано, набої посилаю. Не даремною була моя попередня робота!

Поїхав до архієрея; зясував йому стан речей. Сказав, що Київ ми, безумовно, візьмемо, але з виїздом німців, теж безумовно, почнеться війна з большевиками, яка, гадаю, буде затяжною. Запропонував допомогти йому і братії (там їх

було мало: чоловік 10), з огляду на їх тяжкий стан, борошном, салом і цукром, що і зробив.

Одержав телеґраму, що до Винниці приїзжають Голова і де-які члени Директорії; наказав виставити на стації почесну варту і виїхав сам на зустріч. Був вечір; підійшов елегантський потяг. Я увійшов до сальон-вагону, представився Винниченкові і другим; нікого з них раніше я не знав. Коли виходили на площадку вагона, я доложив Винниченкові, що для нього виставлена почесна варта, з якою в звичаю вітатися. „Добре, я їх привітаю", різким голосом відповів Винниченко. Старшина скомандував, сотня взяла зброю до пошани, оркестра заграла зустрічний марш. Винниченко зупинився — не знав, що робити. Я зупинив музику. Винниченко виголосив добру промову, після чого я пропустив перед ним цю сотню по перону церемонійним маршем, що вийшло досить імпозантно.

Що-ранку я приходив до Голови Директорії і докладав про стан на Поділлю; його секретар де-кілька разів при мені докладав ріжні депеші. Мені було приємно бачити, з якою хуткістю Винниченко ловив думку і давав зарядження. Дістав телеґраму, що приїзжає Головний Отаман С. Петлюра; зустріч не робити. Увечері того ж дня я мусив представити Головному Отаманові ті частини, які залишились у Винниці. Був темний, туманний листопадівський вечір. Я заїхав за С. Петлюрою і ми автом з одним осаулом поїхали за місто, де були касарні. В темній свитці, смушевій шапці, малого зросту, щуплий, з горбатим носом, великими вухами, мутноблакитними, що весь час рухались, очима і своєрідним ротом — С. Петлюра з першої хвилини не зробив на мене враження. Дорогою мовчали. Підїхали до плацу, де стояли війська. Я показав напрямок, як іти, а сам наказав шоферові направити проміння прожекторів авта на Петлюру і весь час тримати його в цих проміннях. Наколи С. Петлюра відійшов від авта кроків на 15, шофер направив на нього сильний пук світла і так тримав увесь час. Серед темряви ночи, увесь в різких проміннях електричного світла, як баєчний герой, по плацу серед військ ішов Симон Петлюра. Різка й красива картина!

Обійшовши військо, зупинився недалеко від них і сказав де-кільки слів. Виразний голос, надзвичайно красива дикція, проста полтавська мова — враження робили чудове. Потім наказав усіх завести до якої-будь великої салі. Еге... поміркував я собі про невеликого зростом С. Петлюру, що з каждою хвилиною виростав у моїх очах. Коли усі перейшли до салі, С. Петлюра згуртував їх навколо себе і почав казати голосом цілком тихим, але дикція його була остільки чудова, сама конструкція промови остільки проста, що кожне слово так і вліплялось у вухо. Почав з життя села; про дрібні утиски гетьманської адміністрації; голос його кріпчав; про відібрання землі, відданої універсалом їм, селянам; про карні експедиції; голос усе кріпчав. „Шомполів багатьом з вас давали?“ — „Усім давали, усім“, кричала ціла саля. Кричали й ті, яким, певно, й не давали. Коли С. Петлюра закінчив промову, наелєктризованість людей дійшла до краю. Я крикнув: „Слава Головному Отаманові!“ — „Слава, слава!“, вирвалось з усіх грудей і козаки, як перо, підняли його на руки і понесли на авто; понесли й мене. Оце була моя перша зустріч з Головним Отаманом армії УНР Симоном Петлюрою.

С. Петлюра поїхав. Київ не піддавався. Вимоги штабу дієвої армії від мене робились все більші: рушниць, гармат, набоїв, телефонного майна і т. п. Усе потрібне по розрахунку на корпус за 6 місяців я встиг привести в зразковий лад, але усю зброю, яка була на складах і вимагала роботи заводської, діло ясне, що своїми слабими силами я у вигляд, цілком готовий до вжитку, привести не міг, та це й діло не комкора, а центральних управлінь. Але зі штабу дієвої армії кожний начальник відділу притягав до Юза мого інтенданта (це було легко!), чи начальника артилєрії або інженерної частини і предявляв вимоги цілком не до виконання; почалось уже вживання слова „саботаж“. Члени Національного Союзу, які були при мені, помагали мені заглажувати тертя, але молоді сили штабу не віддавали собі відчита в суворій дійсності — „давай і давай!“

У Винниці позостались у касарнях курінь австріяків і в самому місті, в будинку реальної школи, курінь німців,

а також штаб австрійського корпусу. Австрійський комкор звернувся до мене, щоб я його випустив і дав козаків для охорони в дорозі; прохав теж, щоб купили у них їхніх власних породистих коней. Коней ми купили, дали й на дорогу 4 козаків, але в цей час прийшла телеґрама розброїти австрійців і німців і відправити додому. Австрійці після малої стрілянини піддались, але німці заявили, що не піддадуться і будуть боронитись, бо незабаром прийде до Винниці ціла їх бригада і їх визволить. Дійсно, днів через два з боку Жмеринки показалися німецькі патрулі. Сил у мене для бою було дуже мало, багнетів 800—1,000, бо я все відправив на фронт. Пізно вечером ми атакували ці німецькі сили і захватили 4 гарматі в повній упряжці і сотні 2 піхоти. На запитання — де бригада? — полонені відповіли, що, певно, пішла на Літин або Летичів. Тоді й ті, що були у Винниці, теж піддались, але прохали, щоб їм дали харчів на дорогу. Харчів я дав і всіх випровадив. У Жмеринці німці зробили великий опір, але після двохденного бою теж піддались.

Потягнулись німецькі ешелони від Одеси. Я зарядив стацій за 4 до Жмеринки розібрати залізничний тор і зіпсути міст; відправив туди полк з наказом підняти навколо селян, і все майно, яке везуть німці, одібрати, а їх самих обеззброених відправити далі. І диво! Закалені в боях німці, під впливом жаху народньої війни, піддались як кури. Все в них поодбирали, а самих перепустили далі на Польщу. Я потроху потирав руки і міркував собі: не будете більш вивозити нашої земельки...

Чи моєї телеґрами не дістав Могилівський Начальник залоги, чи її утаїв, тільки ця залога до 25/XI стояла за гетьмана. Як тільки я дістав відомости про це, зараз же зі Жмеринки відправив під Могилів один курінь з наказом за дві стації не доїзжаючи до Могилева виладуватись і вирушити ріжними шляхами на Могилів, підіймаючи по дорозі селян. Коли ці 4 сотні наближались до Могилева, то з ними вже було до 4—5,000 селян, озброених і з підводами, якими їхали баби з харчами і разом по здобич. Начальник залоги і гетьманці, побачивши таку армію, бою не прийняли і повтікали на Румунську сторону.

Через де-який час з боку Бердичева стали посуватись якісь частини гетьманської орієнтації б. Волинського корпусу під командою генштабу полк. Липка, загрожуючи Козятинові, але й цих, зрештою, загнали до Житомира, де вони теж перейшли на бік Директорії.

Приблизно до 1.XII усе Поділля було очищене від німців, австрійців, мадяр і гетьманських недобитків. А Київ не піддавався. Починалась навіть уже нервовість серед повстанців.

Слідом за Директорією приїхав до Винниці якийсь відділ із молодих хлопців, переважно учнів, для охорони Директорії; мені він не підлягав. Приїхав також якийсь комендант з відділом, який теж підлягав комусь із Директорії. Приїхала і контр-розвідка, переважно з галичан, і хутко зформувала при собі відділ, на чолі з молодим старшиною Мукоїдом. Цього самого Мукоїда ще перед повстанням я звільнив цілком зі служби за надто ганебні його вчинки. Почались арешти. З особливою ретельністю контр-розвідка надавнла, як вона називала, на спекулянтів, це-б-то на звичайних торговців; арешти відбувались без жадного перевідування; появились фахівці по звільненні арештованих, вимагаючи від них гроші, і тих, що платили, дійсно звільняли. У Мукоїда появились великі гроші, на які він учиняв оргії в покоях готелю, якраз над моєю головою. Контр-розвідка приодяглась, почала пянство, за вечері по ресторація не платила і т. п. Населення Винниці почало лякатись; де-хто питав, чи не большевики це прийшли? Розстрілів не було, але жінок і доньок де-кого з арештованих було згвалтовано при їх хлопотах про звільнення арештованих своїх чоловіків і батьків. Я доложив про це Винниченкові, але він якось легко поставився до цього, вважаючи його дрібницями... Правда, в порівнянні з загальною ситуацією це була дрібниця, але я вважав, що біля центра найвищої влади такі речі не припустимі... Поставив на ноги суд, але поліпшення було мало.

Арештували і відвезли до вязниці мого корпусного інтенданта — за „непевність і хабарництво"; арештували і теж упакували до вязниці корпусного інженера полк. Виногра-

дова за „спекуляцію валютою“; поупаковували багатьох старшин із Винницької залоги і це все тих, які першими стали на працю для повстанців. Уже до мене де-хто зі старшин і навіть козаків залоги зверталися, щоб я дозволив розігнати „цю сволоту“, як вони називали контр-розвідку, складену переважно з якоїсь наволочи нашої і галицької — в більшій мірі, але робити в осідку Директорії якихось вибухів не випадало. Від мене ця контр-розвідка ховалась, але якось я зуспив помічника начальника цієї інституції і переговорив з ним; наслідком цього арештованих, що перебували в готелі „Бристоль“, було випущено, але своєї роботи поганої контр-розвідка не припинила. На мене після цього до штабу Головної команди полетіли доноси, що я не досить рішуче розправляюсь з контр-революціонним елементом і т. п.

Понаїхали до Винниці ріжні „отамани“, в тому числі Луценко, Біденко; вони предявили засвідчені урядово вимоги видати ім зброю, одяг і т. п. Діяльність Луценка, кажуть, була корисна, що ж торкається Біденка, то він наробив багато шкоди, гуляючи по тилах в західній частині Волинської землі і накладаючи ріжні контрибуції. Тоді ж по цілій Україні повстали партизанські відділи з власною політичною, а деколи і звичайною грабіжницькою платформою. Фактично, правдива влада з рук Директорії цим загальним повстанчим рухом була вирвана.

На Україні настали тяжкі часи.

Один раз, будучи у п. Винниченка з якимсь докладом, ми розговорились з ним на теми загального значіння. Він мене запитав: „А ви до якої партії належите?“ Я відповів: „Ні до якої“. Зауважив, що він подивився на мене зі значним жалем. Я розтлумачив йому про неприпустимість у війську якої-будь політики. „Ну, а як ви ставитесь до соціялизації?“ — запитав. Я відповів, що може до продукції якої фабрики, то ще можна пристосувати соціяльні проблеми, що ж торкається перебудови життя цілої держави на соціялистичний лад, то це буде можливо лише тоді, коли люди почнуть жити по Евангелії. Взагалі питання соціялизації, та ще й землі, ц. т. сьогодня твоє, а завтра моє... то це не для

українців, бо українці з природи власники і коли багато з них зараз висловлюється за соціялизацію, то тільки для того, щоб щось придбати, але своє... ні, свого не віддати. Винниченко тільки усміхнувся.

Між тим гетьманці потрохи з Київа розбігалися. Арештовані з другими сотн. Вовк і Юрко Тютюнник розпропагандували не тільки всіх арештованих разом з ними, але й частину варти і ноччу з 14 на 15 грудня вийшли з камер, замкнули варту, захватили броневий дивізіон і вирушили назустріч військам Директорії. Печерськ був уже занятий.

14 грудня гетьман Скоропадський, не маючи змоги противитись повстанню, зрікся гетьманства; передав офіційно владу Директорії, а сам при допомозі німців виїхав з Київа до Німеччини.

15 грудня війська Директорії увійшли в свою столицю Київ.

По зарядженню штабу Головного Отамана я негайно вислав до Київа для роздачі бідному населенню більше 1,000 порцій хліба. Директорія з Винниці виїхала, а у Винницю помалу стали збиратись де-хто з членів військового міністерства і ґенерального штабу.

З арештом моїх корпусного інтенданта і інженера, мені в роботі зробилося ще тяжче. Безсонними ночами, дерготньою мене по ріжних дрібницях, необхідністю усюди бути самому—фізично і нервово я був дуже перевтомлений, а тут трапилась де-яка перерва в напружености праці.

У 20 верстах од Винниці був цукроварений завод, де ремонтувались 4 броневики мого корпусу. Вже давно я збирався зїздити туди і прискорити ремонт цих машин. Коло 20 грудня посадив у одно авто техників, а в друге сів сам з персональним осаулом. Осаул узяв дві (свою і мою) рушниці для полювання в футлярах, кажучи: „може де зайця вбєм". Обдивившись броневики і передавши приладдя для них, на другий день ми, дійсно, трохи пополювали, я навіть забив двох зайців, і повернулись до Винниці. Увечері того ж дня до мене заходить комендант міста і несподівано шепче мені на вухо: „Пане Отамане, тікайте!" — „Чого?" — „Вас завтра арештують!" — „Арештують, так випустять", відпо-

вів я. Одначе покликав свого осаула і сказав йому, що тепер усе може бути і наколи мене арештують, то зараз же вирушай до Київа і розкажи в штабі армії все, що було; сам ліг спати.

На другий день до Винниці приїзжає отаман Колодій і дає мені придпис, яким я усовуюсь з посади комкора, а він призначається. Ми з Колодієм були добрими знайомими ще з Михайлівської артилєрійської школи. Я запитав: „Не знаєш, за що?“ — „Та є донесення, що буцім-то ти з кулеметами (рушниці до полювання в футлярах!) виїхав підіймати повстання проти Директорії“. Я розсміявся і сказав: „Ну, пиши, як було“. Але на другий день до мене знов явився комендант міста і дав придпис, що я арештуваюсь і він має відвезти мене до вязниці. „Їхати, так їхати“, сказав я сміючись, на його велике здивовання. Приїхав до вязниці; мене відвели в загальну камеру, де сиділи усі мого корпусу; тут же був і інженер і інтендант, всього душ 8. Вони гадали, що я приїхав їх звільняти, але яке ж їх було здивовання, коли я сказав: „Ні, і мені треба трохи посидіти“, і розказав їм, у чому діло.

V.
У ВИННИЦЬКІЙ ВЯЗНИЦІ.

Начальник вязниці був людина розумна і нам утисків не робив. Усі спали на своїх похідних ліжках і мали свій обід, ц. т. нам варили окремо. Здається, я приїхав туди 22.XII. Спочатку добре виспався. Мене дивувало те, що воздух у камері був цілком свіжий увесь час; зацікавився — чому? Винницька вязниця була будовою новою, останнього слова техники, і вентиляція і огрівання були зроблені так чудово, що і воздух весь час був чистий і теплий.

24.XII приїхали родичі і знайомі. З огляду на упакування до вязниці такого туза, як я, мої знайомі попхалися до вязниці. Старожили казали, що ані разу перед театром не було такого скупчення візників, як 24.XII. 1918 року перед Винницькою вязницею! Знайомі, члени організацій, військові — усе приїхало і кожен щось привіз на свята Р. Х. Коли ми все уставили на великий стіл, то була ціла гора

Різдвяної іжі і напитків. Багато віддали по других камерах, де сидів елємент карний. Різдво зустріли цілком по християнському. Далі, вдень грали у винта, а підвечір трохи у девятку. Я добре простудіював устрій вязниці і переконався, що тримати людей у вязницях без примусової там праці — це не виправляти людей, а губити; примусом чоловіка роблять ледащом.

Дістали відомості, що 19.XII в Одесі висадився десант французьких військ, що серед членів Директорії викликало розбіжність напрямків: на чолі непримиримого відношення до союзників (французів, анґличан) став Винниченко, а за згоду з ними — Петлюра.

На четвертий день повернувся з Київа мій осаул і привіз відомости, що в штабі армії здивовані, що мене арештовано й посажено до вязниці і що тих, хто це зробив, буде покарано; що вже пишеться розпорядження про звільнення мене і що також незабаром мене буде призначено на другу посаду. „А ти ж питав, за що мене упакували?“ — „Ні, не питав, але Петлюра казав, що не час тепер їздити зайців стріляти“. Ц. т. діла не розібрали, а командира корпусу на 6 діб у вязницю... І ще довго в нашій армії, на великий жаль, залишались безглузді й безправні явища, — контр-розвідка або просто якийсь аматор набреше, а молоді сили зараз же жарять: усунути, арештувати і т. п.

Вечером на шостий день підіхав автомобіль з моїм осаулом і я виїхав з вязниці. Виходячи з неї, з задоволенням спіткав гетьманського міністра внутрішніх справ н. т. ч. Рейнбота, якого туди вводили; це того самого, що так дуже бажав мене спіймати. Першою мовю турботою по виході було звільнити безпідставно арештованих, що при допомозі членів військового суду незабаром і спромігся зробити. Отаман Греків, що приїхав до Винниці, висловив мені в імені Головного Отамана свій жаль з приводу мого арешту. Я на це дивився по філософському...

Через кілька день мене призначено командиром І-го Волинського корпусу, штаб якого був у Житомирі, куди я зараз же й виїхав.

Почалася боротьба з большевиками.

ТЕРМІНОЛОҐІЯ.

„РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОҐІЇ“. Упорядкували С. та О. Якубські. Державне Видавництво України. 1928 р. 216 стор. in 32⁰. Ціна 95 коп.

Коли підходити до питань терміноло́ґії з боку практичного, то самі з себе виникають такі вимоги, яким вона відповідати мусить:

1. Кожен термін мусить бути зрозумілим, а найліпше подавати його в мові рідній;
2. мусить бути по змозі коротким;
3. точно окреслювати зміст поняття;
4. мусить бути милозвучним і легким — в терміноло́ґії воєнній надто в командах;
5. в разі тому, що бракує специяльного терміну для означення поняття, матеріяльної частини і т. п., то:
   а) слід взяти за термін инше якесь слово—по асоціяції чи то зовнішнього подобенства, споріднености функцій і т. п. — в цьому разі до терміну вноситься елємент певної умовности;
   або б) винайти новотвір, який заступив би слово спеціяльне і відповідав би всім иншим вимогам, які ставляться до доброго терміну;
   чи в) прийняти готовий барбаризм, даючи перевагу термінам походження латинського, грецького, німецького, анґлійського, старанно уникаючи московських;
   чи г) відродити архаізм;
6. новотвори — мусять відповідати всім вимогам української ґраматики;
7. барбаризми — треба зфонетизувати відповідно до законів живої мови і
8. для означення понять предметів і функцій споріднених—уживати й термінів, виведених по змозі від одного пня.

Спробуємо тепер установити, чи відповідає вимогам повищим „Російсько-український словник військової терміноло́ґії", який упорядкували С. та О. Якубські, надто беручи під увагу, що „техничну та застосовану терміноло́ґію, позначену в словнику зіркою, зредагував Техничний Відділ Інституту Наукової Мови Української Академії Наук", як це значиться на титульній сторінці словника.

Після докладного простудіювання поданого в словнику матеріялу, приходимо до висновку, що шановні впорядчики пп. С. та О. Якубські заслуговують на найбільшу подяку за ту ретельну, сумлінну й марудну працю, якої доклали вони до словника, бо у цілому враження від нього маємо що-найкраще, ті ж прогріхи супроти вимог, які поставили ми вище, треба віднести лише на рахунок Відділу Інст. Української Наукової Мови У. А. Н.

Не маючи змоги подати всі спостережені прогріхи, подаємо найхарактерніші з них.

Отже, в слові п а т р о н артилєрія обєднує цілий ряд тих предметів, що його складають.

Для більшого зрозуміння подамо слово п а т р о н у вигляді певної формули — рівнобіжно в мові московській та українській, застосовуючи для останньої терміноло́ґії по словнику пп. Якубських:

Отже,
1. г і л ь з а, то-б-то оболонка, до якої вкладається
2. з а р я д, то-б-то порох, пироксилина, згущене повітря чи якась инша річовина, яка через згоріння витворює ґаз, який викидає
3. с н а р я д (куля, бомба, ґраната, шрапнеля, міна, вогонь і т. п. руйнуючі знаряддя), що має вилетіти з гільзи з певною скорістю в напрямку до намíченої цили

— разом складають 4. п а т р о н.

По терміноло́ґії пп. Якубських формула ця виглядала б так:
1. г і л ь з а — (в стрілецькому правильнику це слово означено як „луска");
2. з а р я д — (барбаризм од москалів), який має викинути
3. г а р м а т е н ь — (симпатичний, хоч і не виправданий під вимогами лоґіки новотвір)

— разом складають 4. н а б і й.

На нашу думку, формулу цю гаразд було б вивести так:

1. п л і с к а — (умовність по асоціяції подобенства зовнішнього), яка містить
2. н а б і й, — що викидає
3. р и ш т у н о к.

Мотиви наші такі:

1. пліска — питоменне українське слово, яке означає оболонку, в якій сидить жолудь; оболонка ця дуже пригадує на вигляд якраз „гільзу“;
2. набій — це є питоменне українське слово, що відповідало московському „заряд“, як рівно слова: набивати, набитий відповідають словам: „заряжать, заряженний“ (словники: Уманця і А (кадемичної) Спілки, поезії гетьмана Мазепи, Руданського, Самійленка і багатьох инших;
3. риштунок — так само старий-прастарий, що здобув права громадянства ще з часів Богданових, барбаризм, — іце Самовидець подає в літопису своєму: „Гармат 27 з риштунками узяли...“
4. патрон — барбаризм не московського походження.

Отже, протестуємо проти слова „заряд“ в значінні „набій“, яко проти прикрого і свідомого москализма; не погоджуємося зі словом „гарматень“ в значінні „риштунок“, бо слово це походить од чинника часткового й мимоволі викликає асоціяцію ідей, скеровану в напрямку до гармати, спокушаючи одночасно до витворення дальших новотворів, відповідно до ріжних арматних машин:

кулеметень — для кулемета,
бомбометень — для бомбомета,
мінометень, вогнеметень, ґазометень і т. п.

На нашу думку, старий, де-що тяжкий для вимови барбаризм р и ш т у н о к найліпше було б замінити на легкий і милозвучний новотвір с т р і л ь н о (мн. ч. стрільна) по асоціяції зі стрілою, цим первовзором метальної зброї.

М у ш т р о ю є вправа — і тільки ж то. І коли людина вправляється у володінні зброєю, в гімнастиці, в ріжних поєдинчих і гуртових рухах, плавбі, стрільбі, ширмерці і т. п., то в усьому цьому вона м у ш т р у є т ь с я = вправляється = „упра-

жняетца". Після цих знаків рівности „Муштровий статут" в перекладі московському звучатиме „Упражнітельный устаф".

Для слова строй подано рівнобіжно лад і стрій;

„ строіться — ладнатися;

„ (не)строєвой — (не)муштровий

і зовсім упущено старі-старі слова шик і шикуватися. По-перше слово „лад" — у мові українській є терміном переважно музичним; часто вживається його також у значінні згода, добрий порядок і т. п., ніколи натомісць не вживалося цього слова для означення будь-яких стосунків військових чи воєнних, а до всього, коли взяти ці ріжні слова, що між собою вязати мусять поняття споріднені, то наперед шкода стає того новобранця, якому доведеться, бувши муштровиком з канцелярії (бо ж є муштрова канцелярія), ладнати стрій по приписах статуту муштрового...

На нашу думку, всі ці слова треба виводити від основного слова: „стрій" („Тоді, дівко, заплачеш, як у строю (не в „ладу") побачиш", народня пісня), отже треба взяти від нього:

строїти(сь),

строєвий (рядовик, старшина, статут),

нестроєвий(а) — (писарь, сотня)

й т. д. — все слова питоменно-українські.

Для більшого розосередження, в данім разі конечного, понять, які походять од понять: війна, військо і вояк, мова українська витворила прикметники:

воєнний, що означає все, дотичне до війни,

військовий „ „ „ „ до війська,

вояцький „ „ „ „ до вояка.

Тому, на нашу думку, прикметники ці в застосуванні до відповідних річевників виглядали б так: Воєнні явища досліджує, вивчає, аналізує, класифікує і синтезує воєнна наука, зосереджена у воєнній академії, в якій пізнають цю науку вихованці ріжних середніх воєнних шкіл; старшини поширюють воєнні знання у війську. До війська входять військові частини, заклади, шпиталі, які перебувають під проводом військових начальників, військо має своїх військово-зобовязаних, які відбувають у війську вселяку вояцьку муштру, виробляють вояцький світогляд, набувають звички, набувають вояцької вправности, постави й вигля-

ду, створюють вояцькі традиції, а повернувши додому, вписуються до реєстрів місцевих вояцьких начальників; підчас війни відбуваються ріжні воєнні події, які викликають, наприклад, оголошення де-яких областей на стані воєнному; продуктами війни маємо воєнних інвалідів і т. п.

Вважаємо, що замісць такого слова, як збудований на московський взірець новотвір о в о р о т ь = московському в е р т л ю г, ліпше вжити українського к у л ь ш а;

замісць москализма з а т и л ь н и к — з а д е н о к (по асоціяції з таким у возі);

„ змоскализованого новотвору о б і й м и ц а (моск. обойма) — в і р в а н т;

„ чисто московського к о з л а — т а г а н;

„ к а т е р и н к а (моск. лебьодка) — к о л о в о р о т, вживши слова „катеринка“ у властивому його значінні в мові українській, — в значінні рівнозначному з московським п а р а ш а;

„ н а в л е ж а ч к и — л і ж м а (легче у вимові);

„ р и к о ш е т (барбаризм, узятий через москалів) — в і д с к о к (питоменне);

„ п р о м а х (москализм) — о б м а х (питоменне);

„ к в а р т и р о б и в а к — т а б о р о п о с т і й (зукраїнизований переклад, новотвір, але український);

„ п е р е т і к (новотвір) — п р о т о к а (питоменне);

„ у т у л о к (моск. втулка) — в к л а д к а (питоменне);

„ к у л е м е т н а с т р і ч к а (буквальний переклад з московського) — к у л е м е т н и й п а с (асоціяція);

слово г у з о в и й в зброї, для означення московського „казьонний“, можна привітати, натомісць „державне майно“ — „казьонное імущество“ прийняти ніяк не можна, бо тоді в уяві сучасного українця — д е р ж а в а — с к а р б н и ц я, і та тій же підставі з однаковим успіхом можна назвати скарбника державником.

Негаразд обстоїть з уживанням в якости термінів ріжних слів, які відповідають московському слову д е й с т в і е і то лише тому, що до поданих в словникові: „дія, рух, чин“ бракує слова д і л а н н я для означення процесів механичних, несвідомих, бо ч и н и т и можуть в уяві людини, що звикла думати по українському, лише істоти розумні.

До певної міри впливами московськими доведеться обяснити те, що для означення і процесу і наслідків його в словникові пп. Якубських служить одно слово, в той час, коли мова українська завжди процес від наслідку відріжняє, як наприклад:

у нас:	у москалів:
здіймання (процес) / знимок (наслідок)	сйомка;
стріляння (процес, що може не дати наслідків) / стрільба (на поражку, яка вимагає наслідків)	стрєльба.

Нашим завданням, як уже ми згадували на початку, не було подавати докладного розбору цього словника. Прогріхи ж, приклади яких ми навели, свідчать про те, що у Відділі Інст. Наук. Мови У. А. Н. є добрі знавці мови, але нема натомісць знавців справи военної, які докладно могли б обяснити—на конкретних прикладах (на зброї, одежі, приладді, машинах і т. д.), про що їм у назві кожного предмету ходить.

Тому українську частину словника зредаговано з сильним нахилом на Москву—і то в перекладах, словотворенні і фонетизації. Це легко обяснити тим, що 1) обидві ці мові близькі між собою, 2) пп. редактори в більшости виховувалися на мові московській і до техничної термінолоґії призвичаїлися теж московської і 3) термінолоґію українську мусять щойно творити і через усе це й мимоволі черпають матеріял до неї з того джерела, яке найбільше їм приступне.

Инакше виглядала б уся ця справа, коли б ані впорядчики словника, ані його редактори зовсім не знали мови московської, а витворювали б термінолоґію на підставі джерел, скажемо, німецьких — майже гварантувати б можна було, що в праці їхній ґерманизмів було б значно менше, ніж зараз є там москализмів; що ж до москализмів, то їх зовсім не було б.

Ще мусимо сказати пару слів про фонетизацію.

Відомим є, що кожна мова, приймаючи слово чужинецьке, фонетизує його відповідно до своїх понять про милозвучність. Кожна по свойому.

Мова українська, фонетизуючи слова чужинецькі, всеж не не зміняє їх у вимові до непізнання, як це є у москалів. В словнику пп. Якубських з фонетизацією не гаразд і то в тих ви-

падках, коли вони, наслідуючи москалів, впадають в явний блуд що до своєрідности мови української.

У висновку остаточному, віддаючи належне корисній праці пп. Якубських, приєднуємося до висновку, який дала Президія Відділу Інституту Української Наукової Мови У. А. Н., що „цей словник треба вважати за проєкт української військової термінолоґії", від себе ж додаємо, що Український Ґенеральний Штаб, який до цього часу працює над дослідженням термінолоґії, до удосконалення її приступить по повороті до Києва й тоді праця шановних панів упорядчиків С. та О. Якубських, як і співпраця редакційна У. А. Н. дасть нарешті потрібні наслідки та в Державі Українській буде належно оцінена.

Ев. Тимович.

ХРОНІКА.

З життя української еміґрації.

В Українській Станиці біля м. Каліша.

27 січня б. р. в Українській Станиці відбулося свято 11-ої річниці проголошення незалежности Української Держави. Вдень, при численній присутности командного складу і козаків армії УНР, а також представників ріжних українських і польських орґанізацій відправлено було в Станичній церкві урочисту Службу Божу. Чула, високо-патріотична казань протоієрея Іларіона Бриндзана була завершенням церковного свята.

Вечером в театрі Станиці відбулася академія на честь дня. Розпочалась національним гімном. Далі зачитано було привітання. Підполковник Середа виголошує реферат про значіння 4-го Універсалу в історії Українського визвольного руху. Широкий зміст, глибина аналізу і мальовничість в обрисовці моментів цілком захоплюють слухачів, яких повно в салі по береги. Кілька хорових номерів станичного хору і перед глядачем живі сцени з нашого недавнього минулого в одноактівці: „В глупу ніч" П. Сумного. Активизм, енерґетика, в ідеї цієї пєси заложена, збуджують глядача, закликають до чину, зміцнюють вояцький дух і лише дякувати приходиться Драматичному гуртковi за доцільний вибір пєси і докладне її виконання. Далі на сцені виступає наша молода ґенерація борців за волю батьківщини — учні станичних шкільних закладів своїми деклямаціями зворушують і радують підбитих недолею могіканів. А в міжчасі ллється то журлива, то могутня наша рідна українська пісня.

З непохитною вірою і незломністю духа авдиторія під свіжий подих морозної ночи залишає салю.

* * *

— Із року в рік мешканці Станиці й околиць урочисто обходять свято свого національного Пророка поета Тараса Шевченка. Так було і в цьому році в 115-ту річницю народження й 68-му смерти Тараса.

Пісня служби й панахиди в Станичній церкві, вечером 17 березня було влаштовано в театрі урочисту академію. Відкрили цю академію співом незабутнього „Заповіту". Після цього п. Кость-Костенко прочитав реферат: „Шевченко і нація". Драматичний гурток поставив 4 дію з пєси: „Мати—наймичка" Тогобічного (за Шевченком), а хор відспівав кілька пісень. Найбільш приємно вразили діти-учні, які з повним хистом і певною долею артизму відчитали ряд творів Шевченка мовами; українською, польською, німецькою й есперанто.

Отже, ні злидні, ні 32-ступньовий мороз при дощаних бараках, ні туга по рідному краєві й кревних — духа станичника не вгасили, бо його гасло й понині лише одно: „або здобути, або дома не бути". Та й не кому ж, як не гордим „станичникам"-борцям засилає з могили наш великий Пророк своє:

„І вам слава . . . . . .
. . . .
. . . . . . лицарі великі,
Богом незабуті!
Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!"

Віт. Бушуєнко.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Серед бібліографічних курйозів і рарітетів.

„БЮЛЕТЕНЬ ГЕТЬМАНСЬКОЇ УПРАВИ“ ч. 1, стор. 42, січень 1929 р., ч. 2, березень 1929 р. стор. 39, in folio. Де друковано — невідомо. Поштова адреса редакції — Берлін.

Існує спеціяльний рід літератури—апологетично-догматична, котру присвячено для поширення догматів якоїсь віри та для їх оборони.

До того роду літератури належить і згаданий „Бюлетень“. Тими догматами, від яких не сміють відступати співробітники „Бюлетеня“, як про те згадує сама редакція (ч. 2 ст. 3), являється для них „ідеологія, скрісталізована Вячеславом Липинським“, і редакція настільки строго стежить за точним додержанням букви своєї віри, що попережає авторів, щоби вони скорилися її вказівкам у тім напрямі, а инакше вона лишає за собою право навіть переробляти твори згідно своєму законові. Мабуть із тої причини цілий вигляд та зміст обох зошитів робить враження якогось „поученія отцов“, і для читача незвиклого до того рода літератури є мало доступний і зрозумілий. Тексти статей переплетено видержками з писань Липинського; ті ж таки видержки в вигляді „премудрости“ прикрашають і самі по собі без ніяких коментарів сторінки журнала — так ніби тексти з корана або талмуда стіни молитвеного дома! Для редакції важно, аби лише тую премудрість „аутос ефа“ („сам промовив“), хоч би теє, що він „ефа“, було звичайнісіньким трюізмом, або скінченою глупостю.

Отже, першу сторінку другого зошиту прикрашено нпр. такою премудрістю „самого“:

> „ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути“.

Таких „премудростей“ найде читач досхочу на кожнім кроці, і тому від читання цього органу лишається таке враження, як від проповіди старовірського або большевицького начотчика

чи від молитов ученого цадіка. Зміст окремих статей є туманний, а часто його і взагалі докопатися годі з огляду на бундючно-проповідницький стиль писання:

„Підставою класократичного методу орґанізації громадянства і держави являється ґенетично-універсалістичний процес обєднання й диференціяції людства на основах продукції, праці й світогляду"... (ч. 1 ст. 18).

Нехай-но хто непосвячений утне, що воно має значити ота сентенція! А такої мудрости скрізь повно по керуючих статтях, які прикрашено навіть відповідними схемами. От, наприклад, у зошиті другім додано викреслену і розмальовану схему до статті Николи Кочубея про орґанізацію сучасної класократичної держави. Колись, як у моді ще були футуристичні малюнки, ту „схему" з великим успіхом можна було б умістити на якій футуристичній виставі, тепер вона з повним правом могла б прикрашати стіни Кремля, як урядова реклама, але й тут вона є цілком на своєму місці, бо вона допасовує змістові згаданої статті: яскраві фарби на пірамідах, які прикрашено на верхівлях царською короною, скіпетром, гетьманською шапкою, комунистичною зорею з її атрибутами і ще якимись неясними емблемами, сила червоних та трьохкольорових прапорців (і один синьо-жовтий — видно специяльно українсько-класократичний, бо на ньому відповідна емблема), понурі величезних розмірів надмогильні хрести, довгі кораблі і літаючі стріли—усе те разом справляє дике й сумбурне враження на звичайну людську голову і певно має на меті привести в реліґійний екстаз правовірного „класократа".

Поза частиною доґматично-навчаючою ще є ріжні відділи, а між ними — інформаційний та полємічний. Вони є більше доступні для непосвячених і навіть подекуди подають цікаві інформації. Так, наприклад, з офіціяльного повідомлення „Гетьманської Управи" на стор. 4 числя 1-го довідуємося, що майбутній голова майбутньої української трудово-монархічно-класократичної держави має іменуватися не тільки „Гетьманом Всієї України", але ще й „Великим Князем Всея Малої Руси" — титул, як видно, специяльно розширений з огляду на класократів успособлення малоросійського. Не є виключеним, що в дальшому рості малоросійсько-класократичної ідеолоґії з часом той титул буде доповнено ще новим додатком: „ґенерал-ґубернатор малоросійський"— специяльно з огляду на історичні заслуги „законної" династії Скоропадських.

З частини полємічної довідуємося між иншим і про таку цікаву новину:

„Петлюрівці, що на еміґрації обвинувачують гетьманців в тому, що вони накладають з москалями, а на теренах укра-

інських поширюють відомости, що гетьманці це спільники поляків"...

От вам і маєте! І хто б таки міг подумати, що петлюрівці такої перфідії допуститися можуть? Мало того, що на теренах України не мають нічого ліпшого робити, як людям голову морочити гетьманцями, хоть про них там уже й спомини пилом припали, так ні — ще й такої сміливости допускаються, що наважуються компромітувати так непідходячим товариством... гетьманців! Справді, перфідія нечувана! Але для посвячених „класократів", здавалося б, тут не повинно бути нічого страшного ані надзвичайного. Аджеж, коли одиноку книгу, що є для них святим письмом, їм написав поляк *) Липинський, то здавалося б цілком природним і в кожному разі досить імовірним, щоби прихильники його ідеолоґії не були ворожі й до його народу чи держави, або навіть були їх „спільниками".

Та тут виявляється, що того роду виводи є таки чистим наклепом на гетьманців, бо вони по щирости воліють „союз трьох Русей", а редакція „Бюлетеню" підпирає свої симпатії до Росії довжезною цитатою з того ж таки авторитетно-непогрішимого твору того ж таки поляка Липинського („Бюлетень" ч. 1 стор. 22).

Ця любов гетьманців до „трьох Русей" взагалі і до великої Росії зокрема — є відома усім ще з часів гетьманування на Вкраїні останнього класократичного гетьмана. В останні часи знайшлися навіть такі простаки з відомих своєю недотепністю націоналістів, які вже не раз осмілювалися зауважати гетьманцям, що їх любов усе як була, так і лишається цілком однобічною і не має жадних виглядів на „взаїмность". Навіть наважалися якось кваліфікувати таку однобічну любов. Але то все дарма: гетьманці з подиву гідною твердістю „преданих малоросов" і послідовністю того філософа, що намагається проломити мур власним лобом, міцно держаться своєї старої любови! Історична вірність, гідна справжніх малоросійських класократів од холопів Його Царського Пресвітлого Величества до холопів Його Пресвітлого Пролєтарського Величества включно!

Цікаві є також методи класократичної полєміки. Редакція старанно збірає інформації про т. зв. „гетьманський рух" і з задоволенням спростовує неправдиві чутки або неточности, вміщаючи при потребі навіть рівнобіжні тексти для порівнання. Зроблено честь і нам згадано, що:

> „реаґувати на виступи „Табору" і їм подібних Гетьманська Управа уважає нижче своєї гідности".

*) Він сам себе зве так. Див.: „Листи до Братів Хліборобів" у вступному слові стор. XXVIII.

А це власне з тої причини (як можна догадуватися), що ми подавали про діяльність колишнього гетьмана самі тільки правдиві, оперті на автентичних документах інформації, котрі спростувати годі.

Так ведуть полеміку гетьманці — „класократи". І тут, як і в инших відділах свого орґану, вони показують себе достойними учениками і спадкоємцями їх духових батьків: І. Льойоли та В. Леніна.

„Класократичний" же спосіб під модерних „русскіх класократов" можна зауважити навіть у „виґаваріванію" імен та призвищ „гетьманців". Так, сам основатель аристократично-класократичної ідеолоґії і трудово-монархистичної теорії поляк Вацлав Ліпіньскі пише себе трохи „з руска" — Вячеслав Липинський, другий родовитий класократ із роду „преданних малоросов" зве себе також трохи „з руска" — „Никола". Але нічого нового немає в наш час під місяцем: ми вже до того звикли, що „трохи з руска" вимовляється замісць „Джуґашвілі" — „Сталін", або замісць „Нахамкес" — „Стеклоф".

Зовнішній вигляд „Бюлетеня" є в повній гармонії з внутрішнім змістом: на обгортці жовтуватої барви видруковано лишень одне слово: „Бюлетень", а під ним величезна печать в таріль завбільшки. На тій печаті вибито девіз:

„Salus patriae suprema lex esto"

(„Добро батьківщини нехай буде найвищим законом").

А в середині девіза — гетьманська шапка, булави і пять ріжних гербів, в тім числі плуг і стріли. (Бракує лиш индика з розпущеним хвостом — символ, що найбільше відповідав би змістові журналу). Усе як слід, усе на місці! Власне кому ж і говорити про добро батьківщини, як не тим нашим випробуваним класократам, що у свій час за батьківщину собі мали „Єдіную и Неделімую" і вірно служили їй „словом і делом" по ріжних „класократичних" орґанізаціях від „Союзу Русскаго Народу" аж до соціял-демократичної „Спілки" *) включно!

„Бюлетень" відбито на ротаторі і тому його широкого розповсюдження сподіватися годі, а жаль: помимо свого інтересу, як лектура гумористична, він міг би прислужитися ще і в цілях виявлення дійсної статури наших „класократів", котрих де-які наші мало поінформовані земляки (головне серед поцтивих рутенців) уважають за орґанізацію солідну і, не знати з яких міркувань, навіть патріотично-українську.

Книголюб.

---

*) С.-Д. „Спілку" було у свій час (1904—1905 рр.) заложено спеціяльно на те, щоби знищити орґанізацію української С.-Д. партії, котра, на думку основателів „Спілки", розбивала єдність всеросійського пролетаріяту. (Прим. Ред).

„ПОСТУП". Вістник літератури й життя. 1929 рік. чч. 1—7. З печатні Ставропіґійського Інституту у Львові.

Речником того рода рутенців якраз і є заіменований місячник. „Поступ" являється ніби орґаном української католицької молоді, а в дійсности це є галицький підголсок скоропадківців. Правда, він соромливо обминає імя самого „монарха", але боронить і пропаґує „класократичну" доктрину Липинського, називаючи її „державницькою ідеольоґією".

В глухих кутках Галичини і Закарпатської України ще доживають віку архаічного типу священники, котрі звуть себе „твердими русинами" і є переконані, що свою католицьку віру східн. обряду вони можуть примирити з політичним москвофільством. (Життя показує щось иншого). Їх духовими нащадками і політичними епіґонами являються між иншими „юноші в рубахах", витвір специфично галицький, а в новіші часи народилися ще й „юноші" з „Поступу". Правда, де-яка ріжниця між обома типами є, але тільки позірна. „Юноші в рубахах" одверто боронять російську орієнтацію з тактикою „скулодробленія", а в „юношей" із „Поступу" їх москвофільські симпатії прикрито серпанком „класократичної" ідеолоґії, тим часом без „скулодробленія".

На сторінках „Поступу", так само, як і в „Бюлетені", почесне місце займають тексти із творів В. Липинського і... отців церкви. В методах же полемичних ріжниці між юношами обох родів нема жадної. Так, в останньому числі „Поступу", пишучи бібліоґрафичну замітку про „Табор", автор її (Он. Дністровський) юношеським звичаєм „при сей оказії не премінул ляґнуть" між иншими і Гол. От. Андрія Лівицького. Цілий же тон тої замітки взагалі личить юношам, що виховання й манери дістали в чайній „Саюза Русскаво Народа" або в комсомолі.

Коли історик Липинський свідомо замовчує або перекручує історичні факти, то публицист із „Поступу" розвязує попросту їх „с плеча". Усім відомо нпр., що проти московської політики ґен. Скоропадського на Україні у свій час протестували усі українці без огляду на „класи" і територіяльну приналежність. На думку борзописного юноші з „Поступу", цей факт поясняється „очень просто": „глупотою всяких кающихся дворян"... *). (Ах, что за тонкость стіля, что за делікатнасть абращенія!...). Бідолашному авторові десь багато невідомо із минулого життя на Україні, певно не знає він і того, що ті ж самі „кающіся дворяне", яких глупотою він пояснює їх протести проти ґен. Скоропадського у 1918 р., пізніше іще раз „покаялися" і тепер творять його прибічну раду. Більше того: був час, коли навіть сам

*) Цит. за Он. Дністрянським дослівно.

„монарх" — Скоропадський (либонь також чи не з дворян?...) публично каявся у своїх федеративних гріхах! Не знати отже, про яку стадію їх „глупоти" і „покаянія" промовляє не в міру ретельний оборонець „класократів"?

Крім „класократичної" лектури є й досить цікавий літературний матеріял у „Поступі". В кожному разі цей орґан є цінним архивним джерелом для будучого історика, що працюватиме над розвитком української політичної думки, коли він писатиме розділ „Москвофільство в Галичині".

Той самий.

N. MONASTYREFF, capitaine de corvette de la marine russe. „DANS LA MER NOIRE" (1912—1924). Un volume in 8, avec 18 photos hors texte. 247 pages. Payot. Paris 1928. Prix 20.00 fres fr.

Цікава книжка для всіх. Історична світова військово-морська література взагалі дуже бідна, що до діяльности російської флоти підчас Великої і Горожанської війни збогатилася цією книжкою, яка вичерпуючо подає перегляд майже всіх головних бойових подій на Чорному морі. Автор книжки — відомий старшина, підводник, командир кількох підводних човнів. Цікаві сторінки, де він подає свої враження з бойових плавань на підводному човні „Краб". Це перший в цілому світі підводний мінний загородитель, себ-то підводний човен, який був спеціяльно збудований для ставлення мін загородження, яких він мав аж 66 штук і 4 торпеді. Так що в початку Світової війни одна лише Росія мала такий підводний човен, решта ж держав розроблювала тільки проєкти; в слідуючі роки війни і в сучасний мент всі великі держави мають такі підводні човни. Зараз вже можна навіть звичайні підводні човні пристосовувати до ставлення мін під водою.

Підводний човен „Краб" сістеми інженера Нальотова був закладений у 1908 році в Миколаєві на державній верфі „Наваль". Він мав 550 тон місткости над водою і 700 тон місткости під водою, з 14 узлів ходу над водою і 8 узлів ходу під водою. Він робив проби, поліпшувався, перебудовувався аж до Векої війни, коли увійшов у склад дієвої Чорноморської флоти. Підчас гетьмана Павла Скоропадського він був у списку Державної Української флоти. У 1919 році „Краб" був затоплений анґличанами під Севастополем.

Для нас цікаві сторінки, де описується, як місто Теодосія чекало і готовилося у квітні-травні 1918 року до приходу укра-

їнських військ; як одного часу місто прикрасилось жовто-блакитними прапорами; як у Севастополі половина Чорноморської флоги (під командою контр-адмірала Остроградського, який тримав свій прапор на линейному кораблі „Воля"—дредноут б. „Император Александр III") стояла виключно під українським прапором (друга ж менша частина, що тримала червоний прапор, підняла пізнійш Андрієвський прапор і вийшла з Севастополя до Новоросійську під командою контр-адмірала Сабліна, який тримав свій прапор на линейному кораблі „Свободная Россія" — дредноут б. „Императрица Екатерина Великая", вже під обстрілом німців). Але яке ж було розчарування, як у Теодосії, так і в Севастополі і инших містах Криму, коли до них увійшли лише німецькі військові відділи. На жаль, для нас, українців, обставини склались иначе.

Наколи в першій частині книжки автор вживає терміну „petit-russe" себ-то—„малорос", то в другій частині вже бачимо терміни „Україна", „український", „Укр. Уряд", „Укр. Морське Міністерство" і т. д.

Взагалі ж автор, констатуючи історичні факти, старається в другій частині національно-политичні мотиви оминути.

Для нас ця книжка дає де-який матеріял для історії Державної Української флоти.

Лейтенант флоти С. Шрамченко.

До Хвальної Редакції еміґрантського журналу „Табор" у Польщі.

Пошто-телеграма.

Христос Воскрес!

Шлемо щире привітання і побажання бути певними, що ці Великодні Свята останні на еміґрації.

Українська Громада на Туреччині.

М. Царьгород.

Ґенерал ВІТАЛІЙ ГУДИМА.

Дня 19 лютого в мійському шпиталю св. Тройці в Каліші помер Начальник Мобілізаційної Управи Військового Міністерства Ґенерал-Хорунжий Віталій Гудима.

22 лютого Калішський еміґрантський осередок провожав на вічний спочинок одного з найстарших своїх членів.

З девятої години ранку в Станичній козацькій Св.-Покровській церкві розпочалася заупокійна Служба Божа.

Посередині церкви стоїть сіра, як доля наша еміґрантська, труна, а коло труни, як на почесній варті, — стяг інвалідський.

Кругом труни — старі борці і ветерани, що вславились у лютих боях запеклих.

По скінченні Служби Божої і панахиди труну взяли на рамена ґенерали і брат покійного, полковник артилєрії Федір Гудима.

На майдані станичному труну, повиту прапором жовто-блакитним, прийняв у свої обійми чудовий шкляний катафалк, й вузьку дорогу від Станиці заслав, як змій повзучий, жалібний похід.

Чоло походу зайняв хрест із коругвами. За ним несли вінки: розкішний від Головного Отамана, від Міністра Військового, від Головної Управи Українського Центрального Комітету в Польщі, від корпусу ґенералів, від Правління Української Станиці при м. Каліші, від Української Спілки Воєнних Інвалідів, від Українського Товариства Допомоги Еміґрантам з України в Каліші та від брата покійного.

На цвинтарі, перед розкритою могилою прощальне слово виголосили протоієрей Іларіон Бриндзан і референт культурно-освітній Станиці професор Андрієвський.

Народився ґенерал-хорунжий Віталій Гудима в Полтаві 3-го лютого (старого стилю) 1861 року.

Середню освіту здобув у 4-ій Московській військовій ґімназії, пізніше названій Імператора Олександра II-го Ка-

детським Корпусом, і військову—в Чугуївській пішій юнацькій школі, яку скінчив по 1-му розряду. Службу в старшинських рангах російської армії проходив у піших частинах.

До Української Армії вступив 19 травня 1918 року.

Перебуваючи у чинній військовій службі, ґенерал Гудима брав участь і в громадському життю, состоючи членом Полтавської і пізніще Ніжинської місцевих „Просвіт".

На еміґрації покійний ґенерал перебував напочатку у Ченстохові й потім за дротом, у Калішському таборі для інтернованих.

Задротянське життя в дощаних продувних бараках, не завжди задовольняюче відживлення й туга за родиною (залишив на Україні дружину й сина Ярослава) відразу ж розпочали розрушати колись міцний, загартований орґанізм. А останній тяжкий рік з його лютою зімою зовсім доконав покійного. Відвезли до шпиталю... А там і смерть життя перетяла.

М. С.

ОГОЛОШЕННЯ.

Цього року сповнюється 10-ліття з дня смерти бл. п. полковника ВАСИЛЯ ТЮТЮННИКА, Команданта Наддніпрянської Армії в р. 1919.

Для вшанования Його памяти заклався в Рівному на Волині, де поховано Покійного, Комітет.

Комітет поклав на мене обовязок зібрати всі матеріяли для моноґрафії про мого незабутнього начальника.

Всіх, хто знав Покійного, прошу по можливости скорше надіслати мені спомини, відомости, документи й фотоґрафії, що в тій чи иншій мірі мають відношення до Покійного.

Адреса для надсилання матеріялів:

Warszawa, Podwale 16 m. 15, Pologne.

По використанні надісланого все буде з подякою повернуто, або на бажання власників передано до Музею при бібліотеці імени Симона Петлюри в Парижі.

Евген Маланюк, б. Адютант.

ГОЛОВНІШІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ.

Стор.	рядок:	надруковано:	треба читати:
6	18 згори	Стике	Стикс
21	11 здолу	шатмок	шматок
40	16 здолу	500 т.	5,000 т.
45	14 здолу	в звернення	є звернення
50	1 здолу	поворотність	повороткість
56	6 здолу	кола	коли
73	18 здолу	виборити	виробити
79	20 згори	надавнла	надавила

Воєнно-наукове видавництво
„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 ЗОЛ. 50 ГР.